

Afsprakenkader - sjabloon

Expertisecentrum Budget & Financieel Welzijn

1 februari 2024

Inhoud

INHOUD	2
WOORD VOORAF	3
0 PROCEDURE VOOR HET GEBRUIK VAN REMI	4
1 VOOR WIE EEN REMI-DOSSIER OPMAKEN?	5
2 INKOMSTEN	6
2.1 Maandelijks inkomsten	6
2.2 Jaarlijkse inkomsten	7
2.2.1 Vakantiegeld bij arbeiders	7
2.2.2 (Nog) niet gekende inkomsten	7
2.2.3 Belastingen	8
2.3 Spaargelden	9
2.4 Andere inkomstbronnen	10
2.5 Wat ingeval van loonbeslag of collectieve schuldenregeling?	11
3 GEZINSSAMENSTELLING	12
3.1 Wie is onderdeel van een gezin?	12
3.2 Kinderen	12
3.2.1 Verblijfsregeling	13
3.2.2 Inkomsten van kinderen: studietoelage hoger onderwijs, schooltoeslag, en studentenarbeid	13
3.2.3 Wat met inwonende kinderen die geen recht geven op het Groeipakket?	13
3.3 Wat indien een gezinslid verblijft in een zorginstelling?	15
4 UITGAVEN	16
4.1 Huur/hypotheek	16
4.2 Verbruikskosten	17
4.3 Uitgaven voor remgeld en extra gezondheidskosten	18
4.4 Alimentatie, kinderopvang en onderwijs	18
4.5 Autokosten	19
4.6 Grote eenmalige uitgaven en facturen	20
4.7 Schulden	21
5 SOCIALE CORRECTIES	22
6 BEREKENING MAANDBUDGET EN SALDO	23
7 AANSPREKEN SUBSIDIESTROMEN: PRIORITERING	25
8 AFSPRAKEN VAN MAATSCHAPPELIJKE DIENSTVERLENING	26
8.1 Maatschappelijke dienstverlening bij een negatief saldo	26
8.2 Toekennen van aanvullende financiële steun	27
8.2.1 Kanttekeningen bij het toepassen van een kritische grens t.o.v. het minimumloon	28
8.2.2 Kanttekening bij het procentueel verminderen van aanvullende financiële steun	29
8.3 Voorwaarden koppelen aan financiële steun	30
8.4 Duurtijd toekenning	31
8.5 Terugvorderbaarheid	32
8.6 Uitbetalen van de aanvullende financiële steun	33
9 EVALUEER DE IMPLEMENTATIE VAN REMI	34
REFERENTIES	35

Woord vooraf

Dit afsprakenkader- en beslissingskader is één van de vier instrumenten die het Expertisecentrum Budget en Financieel Welzijn ter beschikking stelt voor een goed gebruik van de REMI-tool.

Het licht toe welke afspraken ieder OCMW moet maken vooraleer het aan de slag gaat met REMI. Het bevat een korte beschrijving van de aard van de afspraken, de aanbeveling van het Expertisecentrum Budget en Financieel Welzijn en een of meerdere voorbeelden uit de afsprakenkaders van de huidige REMI-gebruikers. De tekst van deze voorbeelden is visueel omkaderd. Het staat ieder OCMW vrij om dit document te gebruiken als vertrekbasis voor het eigen afsprakenkader. We bevelen aan om dit samen op te maken met de medewerkers van de sociale dienst, de lokale beleidsvoerders en de leden van het BCSD, zodat het een gedragen instrument wordt voor een zorgvuldig en transparant hulpverlenings- en beslissingsproces. Houd er rekening mee dat dit document een levende en dynamische leidraad is dat op geregelde tijdstippen geëvalueerd en bijgestuurd moet worden.

Naast dit afsprakenkader is er de [gebruikersgids](#). Dit is een eerder technische handleiding waarin we beschrijven hoe je een dossier aanmaakt, hoe je een bestaand dossier opzoekt en hoe je gegevens kan wijzigen. Je vindt dit document in de webversie van REMI of op de [projectwebsite](#). Heb je geen tijd om alle documentatie te lezen, maar je wil wel snel aan de slag met de REMI-tool? De [kennisclips](#) tonen je van A tot Z hoe de tool werkt.

In de [productengids](#) geven we een overzicht van alle prijzen die in de berekening van de referentiebudgetten worden gehanteerd. Alle producten en diensten uit de referentiebudgetten worden er per thema opgelijst en jaarlijks aangepast. De productengids vind je ook op de webversie van REMI of op de projectwebsite.

Tot slot is er de Politeia Gids 'Met REMI naar gelijkwaardige financiële hulpverlening'. Dit boek is specifiek gericht naar maatschappelijk assistenten. Het is een handleiding die het gebruik van REMI en de referentiebudgetten in de praktijk van de sociale dienst van een OCMW ondersteunt. Het bundelt antwoorden op veelgestelde vragen, geeft concrete en bruikbare tips over hoe de tool best wordt ingevuld en biedt achtergrondinformatie over de berekening van de referentiebudgetten. Iedere OCMW met een REMI-licentie heeft één boek per post toegestuurd gekregen. Dit handige naslagwerk circuleert best op de bureaus van de medewerkers van de sociale dienst. Het kan worden bijbesteld bij de uitgever via [Met REMI naar gelijkwaardige financiële hulpverlening \(politeia.be\)](#).

Om OCMW's maximaal te kunnen ondersteunen, is het voor het Expertisecentrum Budget en Financieel Welzijn bijzonder nuttig om op de hoogte te blijven van de goede praktijken van OCMW's. Aarzel dus niet om je eigen goede praktijken of afsprakenkaders te bezorgen via info@cebud.be. Het spreekt voor zich dat de toevertrouwde informatie in alle discretie behandeld zal worden en niet openbaar gemaakt wordt.

0 Procedure voor het gebruik van REMI

We raden aan om een korte procedure uit te schrijven op maat van je OCMW waarin je de afspraken situeert. Onderstaande figuur geeft een schematisch overzicht van de mogelijke stappen en de bijhorende afspraken.

Stap 1: Voor wie een REMI-dossier opmaken?

- Curatief: cliënten OCMW *Hoofdstuk 1*
- Proactief: hulpbehoevende inwoners

Stap 2: REMI-dossier opmaken

- Overlopen inkomsten en uitgaven met cliënt
 - Wanneer reële uitgaven? *Hoofdstuk 3 en 4*
 - Aftoppen tot grensbedragen? *Hoofdstuk 3 en 4*
 - Welke inkomsten en uitgaven in rekening? *Hoofdstuk 2, 3 en 4*
 - Hoe sociale correcties in geven in REMI? *Hoofdstuk 5*
 - Welke prioritering van subsidiestromen volgen? *Hoofdstuk 7*
- Inkomsten en uitgaven ingeven in REMI
- Maandbudget creëren
- Maandbudget analyseren
- REMI-dossier bespreken met team/diensthoofd
- Maandbudget bespreken met de cliënt: *Hoofdstuk 6*
 - Sociale rechten uitputten
 - Kosten verlagen
 - Activeringstraject of alternatief
 - Inkomsten verhogen

Stap 3: Beslissing BCSD

- Sociaal verslag opmaken *Hoofdstuk 6, 7, 8*
 - Voorstel voor steun
 - Motivatie voor eventuele afwijkingen afspraken inkomsten en uitgaven in REMI
 - Motivatie voor eventuele afwijkingen maandbudget van REMI
 - Traject/afspraken cliënt
 - Maandbudgetten REMI als bijlage
- Beslissing nemen door BCSD
- Communiceren beslissing BCSD naar cliënt

Stap 4: Evaluatie

- Evalueren situatie cliënt na x maanden *Hoofdstuk 8.4, 8.5*
- Evalueren en bijsturen afsprakenkader *Hoofdstuk 9*

1 Voor wie een REMI-dossier opmaken?

Op basis van artikel 1 van de wet van 8 juli 1976 heeft iedere hulpbehoevende burger in ons land recht op maatschappelijke dienstverlening. In principe kunnen maatschappelijk assistenten een REMI-dossier opmaken voor alle situaties waarin een sociaal onderzoek naar financiële behoefte wenselijk is. In de eerste plaats gaat het dan om kwetsbare burgers die aankloppen bij het OCMW voor financiële of materiële ondersteuning. Echter, naast curatieve hulp hebben OCMW's ook tot taak preventieve hulp te bieden (art. 57 OCMW-wet). Zowel het systematisch screenen van alle OCMW-cliënten (die zelf geen vraag hebben gesteld naar financiële of materiële hulp) als het proactief op zoek gaan naar hulpbehoevende inwoners van de gemeente (die niet of niet meer komen aankloppen bij het OCMW) zijn voorbeelden van preventieve hulp die sommige OCMW's al bieden.

Aanbeveling

- Maak een REMI-dossier op voor **alle gezinnen** die gekend zijn in het OCMW .
 - Ook voor cliënten die aankloppen met de vraag voor een eenmalige financiële of materiële ondersteuning (bv. om een ziekenhuisfactuur te betalen of om enkele dagen te overbruggen met voedingscheques). Zo kan er nagegaan worden of er een structureel inkomenstekort is.
 - Daarnaast raden we aan om voor alle gezinnen die al geruime tijd door het OCMW worden geholpen, (bv. in het kader van budget- of schuldhulpverlening of woonbegeleiding), een behoefte-onderzoek te doen via REMI. Vele onder hen zijn wellicht onvoldoende op de hoogte van de mogelijkheden tot financiële ondersteuning.
- Eventueel kan de doelgroep **gefaseerd** worden uitgebreid om het REMI-instrument te leren hanteren.
- Omschrijf de eventuele **voorwaarden** waaraan de cliënt moet voldoen (zie hoofdstuk 7).
- Specificeer eventueel specifieke situaties (doelgroepen) waarvoor er **geen REMI-dossier** wordt opgemaakt.
- Neem **proactieve maatregelen** om niet enkel OCMW-cliënten te bereiken maar alle inwoners met financiële behoeften. De stad Geel implementeerde hiervoor bv. [REMINI](#).

Voorbeeld afsprakenkader

Voor alle cliënten kan een REMI-dossier opgemaakt worden als de cliënt instemt met een actieve begeleiding. Ze sluiten een aantal specifieke situaties uit:

- *Borgstellingen voor woonzorgcentra, onthaalhuizen en erkende instellingen;*
- *Huurwaarborg bij verhuis naar andere gemeente;*
- *Mensen die geen voldoende openheid geven;*
- *LOI-bewoners.*

Voorbeeld afsprakenkader

Vanaf 0x/0x/202x gefaseerd voor een periode van x jaar zal de volgende doelgroep prioritair een aanbod krijgen om hun financiële situatie te onderzoeken, dit gekoppeld aan een vraag voor financiële tussenkomst.

- *Alle gerechtigden op gemeentelijke toelagen;*
- *Nieuwe aanvragers met financiële problemen;*
- *Nieuwe aanvragen binnen lopende cliëntdossiers.*

Vanaf 01/01/202x zal REMI naar de brede bevolking worden uitgerold. We willen dan onderzoeken of er een mini onlinetool ter beschikking kan worden gesteld aan alle burgers die dan hun gezinsinkomen zelf kunnen aftoetsen aan de hoogte van de referentiebudgetten.

2 Inkomsten

In dit hoofdstuk wordt overlopen welke inkomsten in rekening moeten worden gebracht bij de diagnose van behoefte via REMI. De algemene regel is dat best alle inkomsten van alle gezinsleden worden ingevoerd omdat deze in het maanbudget van REMI worden vergeleken met alle noodzakelijke uitgaven. Het staat echter ieder OCMW vrij om hierover anders te beslissen. Een OCMW kan de keuze maken om bepaalde inkomsten (van bepaalde gezinsleden) niet mee in rekening te nemen om zo eigen beleidsnadrukken te leggen. Men kan bijvoorbeeld opteren om tewerkstelling bij cliënten financieel te belonen door bepaalde inkomsten hiervan (maaltijdcheques, jobbonus, vakantiegeld, ...) vrij te stellen binnen het behoefte-onderzoek of om de inkomsten (en uitgaven) van inwonende werkende kinderen niet in rekening te nemen met het oog op het doorbreken van generatiearmoede.

Aanbeveling

- Maak afspraken over wiens inkomen en welk inkomen je in REMI ingeeft.

2.1 Maandelijks inkomsten

In de REMI-applicatie kunnen maatschappelijk werkers volgende maandelijks inkomsten invullen:

- Inkomsten uit arbeid
- Inkomsten uit de sociale zekerheid of bijstand:
 - Werkloosheidsuitkering
 - Invaliditeitsuitkering
 - Ziekte-uitkering
 - Inkomensvervangende tegemoetkoming
 - Integratie-tegemoetkoming
 - Pensioen
 - Inkomensgarantie voor ouderen
 - Leefloon
- Groeipakket (exclusief studietoelagen)
- Alimentatie (onderhoudsgeld)

Aanbeveling

- Neem alle inkomen uit arbeid, sociale zekerheid en sociale bijstand mee in rekening.
- Neem de alimentatie, het groeipakket (inclusief sociale toeslagen) en andere maandelijks terugkerende inkomsten mee in rekening.

Voorbeeld afsprakenkader

Breng volgende inkomsten in rekening :

Alle wekerende inkomsten (ongeacht periodiciteit), bijvoorbeeld:

- Netto inkomsten uit arbeid
- Inkomsten uit de sociale zekerheid of sociale bijstand:
 - Werkloosheidsuitkering
 - Invaliditeitsuitkering
 - Ziekte-uitkering
 - Pensioen
 - Leefloon
 - Kinderbijslag
- Huurinkomsten, huursubsidies, huurpremies, huurtoelages
- Verwarmingstoelagen
- Ontvangen alimentatiegelden
- Andere mogelijke inkomsten

2.2 Jaarlijkse inkomsten

Ook inkomsten met een jaarlijkse periodiciteit kunnen in rekening worden gebracht, bijvoorbeeld:

- vakantiegeld of dertiende maand;
- de jaarlijkse afrekening van de personenbelasting

Voorbeeld afsprakenkader

Breng volgende inkomsten in rekening:

...

We houden ook rekening met:

- Vakantiegeld / inhaalpremie (meest recente)
- Belastingteruggave personenbelasting (meest recente)

2.2.1 Vakantiegeld bij arbeiders

Aandachtspunt:

In tegenstelling tot bedienden en ambtenaren, worden de vakantiedagen van arbeiders niet doorbetaald, maar zit de vergoeding daarvoor vervat in het vakantiegeld. Daarom moet, wanneer er rekening gehouden wordt met het vakantiegeld van een arbeider, slechts 11/12 van het netto maandloon worden ingevuld.

2.2.2 (Nog) niet gekende inkomsten

Indien inkomsten onzeker zijn of nog niet volledig zijn gekend, kan hiervoor een geschat bedrag worden ingevoerd. Zodra de inkomsten zijn gekend, worden de correcte bedragen ingevuld en zal er wellicht een herziening van de toegekende steun moeten gebeuren. Je kan de cliënt vragen om hiervoor een terugbetalingsverbintenis te ondertekenen. In het sociaal verslag worden eventuele herzieningen van de toegekende steun verantwoord.

Aanbeveling

- Schat de inkomsten eerder hoog in, indien ze nog niet zijn gekend. Op die manier moet de cliënt niet snel een toegekende steun terugbetalen.

Voorbeeld afsprakenkader

Werk zo weinig mogelijk met voorschotten, herzieningen en terugbetalingen.

Indien inkomsten onzeker zijn of nog moeten worden aangevraagd, wordt er rekening gehouden met het maximumbedrag. Bijvoorbeeld: als het bedrag van de schooltoelage/studiebeurs of kinderbijslag niet is gekend, wordt het maximum bedrag ingevoerd. Wanneer je voorziet dat er toch een terugbetaling zal moeten gebeuren, dient er een terugbetalingsverbintenis getekend worden en een herberekening te gebeuren zodra het recht in orde is. Bijvoorbeeld bij huursubsidie gezien deze aanvraag meestal langer dan drie maanden duurt.

2.2.3 Belastingen

OCMW's beslissen zelf of ze het bedrag van de jaarlijkse afrekening van de personenbelasting (bijbetalen of terug te krijgen) in rekening nemen bij het onderzoek naar financiële behoefte. Zij kunnen zich hiervoor baseren op het meest recente aanslagbiljet of contact opnemen met de belastingdienst. Biedt geen van beiden soelaas, dan bevelen we aan om ofwel de personenbelasting niet in te vullen, ofwel zelf een schatting te maken van de eindafrekening. Wanneer na enkele maanden duidelijk wordt welk bedrag de cliënt moet bijbetalen of zal terugkrijgen, dan kan dit worden verrekend zoals hierboven toegelicht (zie: 2.2.2).

Vooraleer de maatschappelijk assistent het terug te krijgen bedrag van de eindafrekening in REMI invult en dit als dusdanig in rekening neemt als deel van de gezinsinkomsten, is het nuttig om met de cliënt te overleggen of er uitstaande schulden zijn en/of uitgaven voor noodzakelijke goederen en diensten werden uitgesteld door een gebrek aan inkomen. In bovenstaande gevallen is het wenselijk een eventuele belastingteruggave voor deze doeleinden te gebruiken (tenminste als er ook geen spaargelden zijn) en dus niet (volledig) in REMI in te voeren.

Indien de eindafrekening van de cliënt erop wijst dat de cliënt zal moeten bijbetalen, raad je de cliënt best aan dit bedrag maandelijks opzij te zetten in het vooruitzicht van de volgende jaarlijkse betaling.

Aanbeveling

- Maak afspraken over al dan niet in rekening nemen van de personenbelasting.
- Neem de afrekening van de personenbelasting in rekening, tenzij noodzakelijke uitgaven zijn uitgesteld of er overlevingsschulden zijn gemaakt.

Voorbeeld afsprakenkader

De maatschappelijk assistenten vragen het laatst gekende aanslagbiljet op bij cliënten of de belastingdienst om een prognose te kunnen maken. Het is belangrijk om de historiek van de personenbelasting te bekijken zodat we dit structureel en proactief kunnen meenemen in de financiële situatie van onze cliënten (bv. voor gepensioneerden of mensen met een stabiele tewerkstelling: zijn alle jaren ongeveer dezelfde?)

Maatschappelijk assistenten vullen de personenbelasting dan effectief in bij REMI onder 'netto-inkomsten' o.b.v. onderstaande afspraken:

- *bij bijbetaling:*
De cliënt aan te bevelen deze bedragen maandelijks opzij te zetten of dit zelf te doen in kader van budgetbeheer om een dergelijk scenario volgend jaar te vermijden. We trachten samen met de cliënt een haalbare afbetaling te vragen bij de belastingdienst of we verwijzen naar het beschikbaar spaargeld.
- *bij teruggave:*
Vooraleer deze bedragen mee te nemen in de verhoging van het maandelijks inkomen, overleggen we met de cliënt welke uitstaande schulden er nog zijn of welke kosten voor noodzakelijke goederen en diensten zijn uitgesteld door gebrek aan inkomen. We bekijken eerst of het gewenst is deze kosten prioritair te betalen in plaats van ze als inkomen in REMI-tool in te voeren.

2.3 Spaargelden

Spaargelden moeten in rekening worden gebracht in een behoefteonderzoek. Toch betekent dit niet dat gezinnen eerst al hun spaargelden moeten aanspreken vooraleer ze bij het OCMW terecht kunnen voor aanvullende financiële steun. Om in staat te zijn om een plots inkomensverlies of onverwachte kosten (zoals de eindafrekening van energie of water, een niet-voorziene schoolfactuur of de aankoop een nieuwe koelkast of wasmachine) op te vangen, zonder hiervoor schulden te maken, is het raadzaam een minimaal spaarbedrag te vrijwaren.

Aanbeveling

- Stel een deel van de spaargelden vrij als inkomen. Hanteer hierbij de methode van de [leefloonwetgeving](#).

Voorbeeld afsprakenkader

We houden rekening met de draaglast en financiële ademruimte van mensen.

Wanneer bepaalde cliënten een vraag tot aanvullende financiële steun doen terwijl zij de beschikking hebben over spaargeld, vrijwaren wij eenzelfde gedeelte van het spaargeld als toepast in de leefloonwetgeving. Mensen moeten immers in staat kunnen zijn om noodzakelijke duurzame consumptiegoederen te vervangen, zonder daarvoor telkens steun te moeten komen vragen.

Van het spaargeld wordt forfaitair rekening gehouden volgens percentages per schijf¹:

- 0 % voor de schijf van € 1 tot € 6.200;
- 6 % voor de schijf van € 6.201 tot € 12.500;
- 10 % voor de schijf vanaf € 12.501.

Het in rekening brengen van spaargeld wordt ingegeven als 'andere inkomstbronnen' in de REMI-toepassing. Aan de cliënten moet duidelijk worden gemaakt waaraan het te vrijwaren spaargeld kan worden besteed. Indien REMI wordt stopgezet omwille van voldoende inkomsten/spaargeld, wordt door de betrokken maatschappelijk werker aan nazorg gedaan.

¹ Bedragen van toepassing op 1/2/2024.

2.4 Andere inkomstbronnen

Aanbeveling

Onder 'andere inkomstbronnen' kunnen inkomsten worden ingevoerd die in REMI niet worden gespecificeerd. Aanbevolen wordt om zoveel als mogelijk in het lokale afsprakenkader te specificeren in welke mate deze wel/niet in REMI worden ingevoerd. We bevelen aan om geen rekening te houden met tussenkomsten of steunen voor uitgaven die niet zijn opgenomen in de referentiebudgetten en die je niet invoert in REMI (zie voorbeeld afsprakenkader hieronder en zie ook hoofdstuk 5).

Voorbeeld afsprakenkader

Wat betreft de niet-structurele inkomsten (onregelmatige inkomsten), houden we geen rekening met onderstaande inkomsten omdat de hieraan verbonden kosten niet in aanmerking worden genomen bij de berekening van de referentiebudgetten:

- *Een installatie- en geboortepremie, een begrafenis, een uitzonderlijke medische steun;*
- *De steun die personen krijgen om de kosten van vrijwilligerswerk te vergoeden zoals een vrijwilligersvergoeding en een mantelzorgpremie;*
- *De steun die personen krijgen in kader van een stage van een activeringstraject.*

Daarnaast houden we ook geen rekening met de Integratietegemoetkoming en inkomsten zoals bv. die komende van het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap (VAPH) omdat deze kaderen binnen het maximaal kunnen integreren in de samenleving door in te zetten op specifieke hulpmiddelen of zorgondersteuning.

...

Deze lijst is niet limitatief en zal vanuit de praktijk worden aangepast na goedkeuring door de beleidsorganen, indien de noodzaak zich voordoet.

2.5 Wat ingeval van loonbeslag of collectieve schuldenregeling?

Als je REMI wil gebruiken voor cliënten met loonbeslag of in schuldbemiddeling valt het aan te bevelen om steeds een juiste diagnose te maken van de mate waarin een gezin in de mogelijkheid verkeert om een menswaardig leven te leiden. Om goed zicht te krijgen op welke kosten kunnen worden betaald met het inkomen na loonbeslag of na het afbetalen van (een deel van de) schulden is het daarom raadzaam om het inkomen dat de schuldenaar ter beschikking heeft te vergelijken met de noodzakelijke uitgaven waarvoor deze cliënt verantwoordelijk is².

Voorbeeld afsprakenkader

Zowel maatschappelijk assistenten als cliënten moeten een goed zicht hebben op welke kosten kunnen worden betaald met het inkomen na loonbeslag of na het afbetalen van de schulden.

Dit vergt maatwerk in de begeleiding van de cliënten. We zoeken eerst naar alternatieven in het kader van een goede schuldenregeling met als doel een haalbare oplossing voor alle partijen. Een voorbeeld hiervan is het opstarten van een collectieve schuldenregeling hetgeen maakt dat het loonbeslag kan opgeheven worden.

Indien het loonbeslag blijft behouden, willen we in de REMI-tool rekening houden met het netto resterend inkomen na beslag door bestaande overlevingsschulden. Overlevingsschulden worden daarbij gedefinieerd als schulden voor noodzakelijke producten en diensten die cliënten niet kunnen betalen omwille van het te lage inkomen of leefgeld. Voorbeelden zijn: water-, energie, ziekenhuis- of onderwijsschulden, huurachterstallen of deurwaarderskosten gerelateerd aan deze overlevingsschulden.

Indien het loonbeslag niet voortvloeit uit overlevingsschulden houden we rekening met het volledige inkomen voor beslag.

Voor mensen in collectieve schuldenregeling kan een REMI-berekening worden gemaakt. Vooraleer de berekende REMI-toelage effectief wordt uitbetaald, moet er een akkoord zijn van de schuldbemiddelaar.

Voorbeeld afsprakenkader

- **Ingave** in REMI-tool in geval van collectieve schuldenregeling:
 - In het tabblad 'inkomsten' wordt het effectieve leefgeld (wat ze ontvangen van de bemiddelaar) samen met de inkomsten betreffende de socioculturele participatie ingegeven.
 - De uitgaven die ze effectief zelf dragen, worden ingegeven volgens de interne afspraken van REMI.
- **Uitbetaling** REMI-steun in geval van collectieve schuldenregeling:
 - REMI-steun wordt uitbetaald aan de cliënt: toekomstige voorzieningen worden in de REMI-tool niet op 0 gezet. Het totaalbedrag van de toekomstige voorzieningen moet effectief gespaard worden.
 - REMI-steun wordt uitbetaald aan de schuldbemiddelaar: een voorwaarde voor de uitbetaling is dat het minimale leefgeld minstens voorzien moet worden en dat boedelschulden ten allen tijden vermeden worden. De toekomstige voorzieningen worden op 0 gezet.
 - Het is steeds zinvol om in te zetten op het versterken van de financiële competenties (dit kan opgenomen worden in het individuele handelingsplan). Het is belangrijk om in gedachten te houden dat mensen door hun beperkte competenties soms jarenlang in een zware schuldsituatie verzeild raken en dat dit een zware belasting betekent voor hun welzijn. Op maat van iedere cliënt moet worden nagedacht over hoe schulden kunnen samengaan met een menswaardig leven.

² In geval van collectieve schuldenregeling kan je het leefgeld als inkomen ingeven. In dat geval moet je steeds goed nagaan welke uitgaven door de schuldbemiddelaar worden betaald. Deze uitgaven breng je in mindering door deze op nul te zetten. Voor vaste kosten zoals huur kan je dit aanpassen in het basisdossier. Indien het uitgaven betreft die in REMI vallen onder de categorieën 'leefgeld' en toekomstige voorzieningen, kan je dit enkel aanpassen in het maandbudget (zie Politeia-gids p.77) en niet in het basisdossier.

3 Gezinssamenstelling

Wanneer hulpvragers - al dan niet in familieverband - samenwonen en hun inkomsten en uitgaven delen, wordt hun behoefte niet enkel bepaald door hun eigen inkomsten en uitgaven, maar ook door deze van de personen waarmee zij samenwonen. In de dagelijkse werking van een sociale dienst wordt men geconfronteerd met allerlei vormen van samenwonen. Afhankelijk van het aantal gezinsleden, het geslacht van gezinsleden, de leeftijd van de kinderen en de activiteitsstatus van de volwassen gezinsleden worden andere referentiebedragen binnen REMI berekend. Daarom is het belangrijk om bij het invullen van de gezinssamenstelling binnen een OCMW dezelfde lijn te hanteren wanneer het gaat over wie als onderdeel van het gezin wordt beschouwd en van wie het inkomen wordt meegerekend bij het beoordelen van de behoefte.

De REMI berekening start bij één iemand binnen het sociaal dossier. Voor deze persoon worden zowel de persoonlijke inkomsten als de inkomsten op niveau van het gezin reeds ingevoerd (zie hoofdstuk 2). Bij het specificeren van de gezinssamenstelling kan je per persoon nog een aantal inkomsten invoeren. Voor een deel daarvan kunnen dezelfde afspraken gevolgd worden zoals deze worden gespecificeerd in hoofdstuk 2, voor andere is het belangrijk om hiervoor specifieke afspraken vast te leggen.

3.1 Wie is onderdeel van een gezin?

Aanbeveling

In het kader van het leefloon of de werkloosheidsuitkering moet aan twee voorwaarden tegelijkertijd zijn voldaan om van samenwonen te kunnen spreken, nl.

- *'Onder hetzelfde dak wonen'*;
- *'De huishoudelijke aangelegenheden hoofdzakelijk gemeenschappelijk regelen'*.

Volgens een arrest van het Hof van Cassatie (AR S.16.0084.N, 9 oktober 2017) volstaat het niet dat personen een economisch-financieel voordeel behalen door een woning te delen om te spreken van samenwonen. Daarvoor is 'vereist dat zij ook taken, activiteiten en andere huishoudelijke aangelegenheden, zoals het onderhoud van de woonst en eventueel het inrichten ervan, de was, de boodschappen, het bereiden en nuttigen van de maaltijden gemeenschappelijk verrichten en daarvoor eventueel financiële middelen inbrengen'. Deze invulling biedt een uitweg om persoonlijke solidariteit met familieleden of vrienden niet financieel af te straffen en/of de behoeftesituatie van de cliënt nog te vergroten.

In het sociaal onderzoek kan de feitelijke situatie in kaart gebracht worden en kan nagegaan worden in welke mate samenwoonst ook inhoudt dat er taken, activiteiten en andere huishoudelijke aangelegenheden gemeenschappelijk worden verricht. In dat geval worden zij als volwaardige samenwonende gezinsleden opgenomen in het basisdossier van de REMI.

3.2 Kinderen

Over het algemeen adviseren we om iemand als kind in te voeren als beide onderstaande voorwaarden tegelijkertijd gelden:

- Het kind ontvangt een groeipakket ontvangt.
- Het kind participeert aan het onderwijs³.

³ Omdat REMI de kosten van een kind (inclusief de onderwijskosten) berekent op basis van het schoolniveau.

3.2.1 Verblijfsregeling

Voor elk kind moet in REMI aangegeven worden welke verblijfsregeling van toepassing is. In het afsprakenkader kan je verder specificeren voor je eigen OCMW:

- Welke verblijfsregeling wordt ingevuld voor kinderen met een andere verblijfsregeling dan deze voorzien in REMI (voltijds, co-ouderschap, weekendouder of verblijfsouder).
- Op basis waarvan de ingevulde verblijfsregeling bepaald wordt:
 - In theorie zou de feitelijke situatie moeten overeenstemmen met de overeenkomst uit het vonnis.
 - In sommige gevallen kan de feitelijke toestand met instemming van beide ouders afwijken van de vastgelegde afspraken

3.2.2 Inkomsten van kinderen: studietoelage hoger onderwijs, schooltoeslag, en studentenarbeid

Voor elk kind kan in REMI aangegeven worden welke inkomsten worden meegenomen. Opgelet, het groeipakket wordt ingevoerd bij de gezinsinkomsten. Het is raadzaam in het afsprakenkader te specificeren welke inkomsten van de kinderen (volledig) meegerekend worden of vrijgesteld worden bij het onderzoeken van de behoefte:

- Schooltoeslag en studietoelage;
 - Onderrichtsuitgaven⁴ zijn inbegrepen in de referentiebudgetten. Dus is het logisch om de eventuele toelagen die hiervoor bestemd zijn (zoals schooltoeslag of studietoelagen) ook in te voeren als inkomsten.
- Inkomsten uit leercontract;
- Inkomsten uit vakantiewerk.

Voorbeeld afsprakenkader

Inkomsten van kinderen die meegenomen worden in REMI:

...

- *Kinderbijslag;*
- *Studietoelage;*
- *Toelage voor jongeren in een opvanggezin;*
- *Inkomen uit leercontract;*
- *Inkomen inwonend meerderjarig kind boven het bedrag van het leefloon categorie samenwonende.*

Inkomsten die vrijgesteld worden:

...

- *Vakantiewerk kind ten laste*

3.2.3 Wat met inwonende kinderen die geen recht geven op het Groeipakket?

In REMI wordt een inwonend kind dat geen recht heeft op kinderbijslag als volwassene ingevoerd. Wanneer je ook het eigen inkomen van het inwonend kind invult, dan wordt dit volledig meegenomen in de berekening van het maandbudget. In de realiteit is het echter zo dat inwonende kinderen meestal hun eigen inkomen slechts gedeeltelijk afdragen aan hun ouders en dat zij tegelijk een groot deel van hun uitgaven voor eigen rekening nemen, bijvoorbeeld voor kleding, ontspanning of mobiliteit.

Het is belangrijk om een correcte diagnose van behoefte te maken terwijl tegelijk de familiale solidariteit niet wordt verstoord en de behoeftesituatie van de ouders en de kinderen niet wordt vergroot. Dit zou het geval kunnen zijn wanneer bijvoorbeeld het volledige inkomen van een inwonend werkend kind

⁴ Hou er wel rekening mee dat de referentiebudgetten voor onderwijs de mediane minimale kosten omvatten en dat sommige richtingen flink duurder kunnen zijn (zie: 2.3.2.4 Politeia-Gids)

meegeteld wordt terwijl dat inkomen in realiteit slechts gedeeltelijk bijdraagt aan het gezinsinkomen of omdat kinderen bij het in rekening brengen van hun inkomen er zelf zodanig op achteruitgaan dat zij daardoor beslissen om het ouderlijk huis te verlaten terwijl zij hiervoor eigenlijk onvoldoende financiële middelen hebben.

Binnen het OCMW kunnen daarom best afspraken worden vastgelegd over inwonende kinderen zonder Groeipakket, met eigen inkomsten. Globaal zijn er verschillende mogelijkheden om hiermee om te gaan:

- Het kind wordt ingevoerd als extra volwassene in het gezin/cliëntensysteem:
 - Afspraken zijn nodig over het deel van de inkomsten van het inwonend kind wel of niet meegerekend moet worden.
- Het kind wordt niet ingevoerd als onderdeel van het gezin:
 - Het inwonend kind betaalt kostgeld aan het gezin als bijdrage om de 'ondeelbare' kosten van het gezin mee te financieren (meerkost energie, voeding,...).
 - Het betaalde kostgeld moet niet mee worden ingevoerd als deel van het gezinsinkomen omdat het enkel wordt gebruikt voor de extra uitgaven die het gezin heeft te dekken.⁵

Voorbeeld afsprakenkader

Maatschappelijk assistenten gaan in hun sociaal onderzoek na of een inwonend meerderjarig kind dat over een inkomen beschikt nog gerechtigd is op een groeipakket.

- *Een werkend kind zonder recht op groeipakket wordt gevraagd om een kostgeld van 350 euro per maand te betalen. We geven deze inkomsten niet in de REMI-tool in bij de ouders gezien dit enkel wordt gebruikt voor de ondeelbare kosten van het kind (vb. deel huur, gas elektriciteit, water telecommunicatie). De maatschappelijk assistenten kunnen hier een bemiddelende rol spelen tussen de ouders en het inwonend meerderjarig kind om het kostgeld te betalen/ontvangen. Zodoende zal het meerderjarig inwonend kind zonder recht op groeipakket niet mee geregistreerd worden in de REMI-tool als gezinslid bij de ouders.*
- *Anderzijds zullen we voor de inwonende meerderjarige kinderen die over een inkomen beschikken en gerechtigd zijn op een groeipakket (doorgaans studenten) deze extra inkomsten uit arbeid niet mee opnemen in REMI-tool van ouders. Deze inkomsten worden aangewend voor extra uitgaven of ondersteuning van studie-uitgaven.*

⁵ Deze extra uitgaven zijn niet inbegrepen in het berekend referentiebudget voor cliëntensysteem omdat het inwonend kind geen deel uitmaakt van de gezinssamenstelling in REMI.

3.3 Wat indien een gezinslid verblijft in een zorginstelling?

Aanbeveling

REMI is niet specifiek ontworpen om een behoeftediagnose te maken voor mensen die verblijven in collectieve voorzieningen zoals een rust- en verzorgingstehuis, een zorginstelling voor personen met een handicap of een internaat. We raden dan ook af om REMI voor deze doelgroep te gebruiken.

OCMW's die dit toch wensen te doen, bevelen we aan om bij het invullen van een dossier alle inkomsten (zie ook: 2.4) en noodzakelijke uitgaven (zie: 4.6) van de bewoner van een collectieve instelling mee te nemen⁶. Maak vooraf afspraken over:

- Welke aangerekende kosten op de factuur worden beschouwd als noodzakelijke uitgaven?
 - Welke van deze aangerekende kosten zijn niet minimaal noodzakelijk, maar eerder wenselijk of luxueus? Deze moeten worden afgetrokken van het eindtotaal op de factuur.
 - Welke van deze kosten overlappen grotendeels met kosten die zijn opgenomen in de referentiebudgetten? Deze moeten worden afgetrokken van het eindtotaal op de factuur.
- Welke uitgaven in REMI zijn niet van toepassing voor rusthuisbewoners (bv. huisvestingskosten). Die moeten dan op 0⁷ worden gezet, behalve indien er nog een thuiswonende partner is waarmee de rusthuisbewoner inkomsten en uitgaven deelt.
- Welke noodzakelijke uitgaven zijn niet in de kostprijs van een zorginstelling opgenomen (bv. de kosten voor kleding, ontspanning of mobiliteit)?
 - Deze kosten mogen niet op 0 worden gezet in het dossier of het maanbudget van REMI.

⁶ De gecorrigeerde factuur kan in REMI worden ingevoerd onder de rubriek 'andere uitgaven'.

⁷ Zie voetnoot 6 onder 2.4.2.2 in de Politeia gids.

4 Uitgaven

In dit hoofdstuk bespreken we welke uitgaven in rekening kunnen worden genomen bij de diagnose van behoefte via REMI. De applicatie baseert zich hiervoor op de referentiebedragen, behalve voor de huur en de hypothecaire lening, hiervoor moeten de reële kosten worden ingevoerd. Voor de andere noodzakelijke uitgaven raden we aan om enkel reële uitgaven in te vullen wanneer deze sterk afwijken van de referentiebedragen, zeker voor grote uitgaveposten zoals energie.

Daarnaast zijn er ook uitgaven die niet standaard zijn voorzien in REMI omdat niet elk gezin hieraan behoefte heeft, maar die voor bepaalde gezinnen wel noodzakelijk zijn. We denken hierbij aan uitgaven voor een eigen wagen, kinderopvang, alimentatie, een aangepast dieet en medische zorgen voor gezinsleden die in slechte gezondheid verkeren. Voor dergelijke uitgaven raden we aan om de reële uitgaven in te geven in REMI wanneer uit het sociaal onderzoek blijkt dat deze uitgave voor het gezin minimaal noodzakelijk is om maatschappelijke participatie te kunnen waarborgen.

Aanbeveling

- Maak afspraken over welke referentiebedragen bij voorkeur (indien de informatie beschikbaar is) worden vervangen door reële uitgaven (bv. energie).
- Maak afspraken over welke extra uitgaven in rekening kunnen worden gebracht.
- Maak afspraken over mogelijke aftoppingen/schattingen van reële uitgaven voor specifieke uitgaven zoals huur en een eigen wagen.
- Maak afspraken over mogelijke stappen in de procedure om extra uitgaven en/of reële uitgaven (bv. kosten eigen wagen, dure studierichting) in rekening te brengen (bv. bespreking op een teamoverleg, motivatie opnemen in sociaal verslag).

Voorbeeld afsprakenkader

We brengen volgende reële uitgaven verplicht in rekening;

- *Huur/hypotheek;*
- *Water, gas en elektriciteit;*
- *Kinderopvang;*
- *Alimentatie;*
- *Bij alle andere uitgaven kunnen standaard de referentiebudgetten gehanteerd worden. Indien een uitgavenpost structureel sterk afwijkt van het referentiebudget kan dit altijd mits motivatie worden ingegeven, bv. uitzonderlijke studiekosten.*

4.1 Huur/hypotheek

De referentiebudgetten worden berekend voor typegezinnen die hun woning huren op de private of de sociale huisvestingsmarkt. De huurprijzen die hiervoor in rekening worden genomen, betreffen mediane huurprijzen. Omwille van de grote lokale verschillen in huurprijzen en omwille van de zeer grote kost die huisvesting meestal inneemt in het totale budget van gezinnen, rekent REMI niet met de mediane huisvestingskost van huurders maar moeten de reële huurprijzen (+ eventuele bijkomende kosten) worden ingevoerd.

Ook huiseigenaars kunnen zich in een financieel kwetsbare situatie bevinden. Om ook hun noodzakelijke woonkosten mee in rekening te nemen, is het mogelijk volgende uitgavenposten in REMI in te voeren: de hypotheek, bijkomende kosten, de onroerende voorheffing en de periodieke betalingen voor de schuldsaldoverzekering.

Eigenaars worden regelmatig geconfronteerd met woninggebreken. Het herstellen ervan neemt meestal een flinke hap uit het gezinsbudget. Daarom is het raadzaam om hiervoor maandelijks een bepaald bedrag opzij te zetten. Hoeveel dit moet zijn, valt moeilijk te zeggen. De onderhoudskosten zijn immers erg variabel en eigenaars van een oude woning hebben andere noden dan eigenaars die wonen in een relatief jonge of recent gerenoveerde woning. Volgens het Nederlandse NIBUD (2021) moeten huiseigenaars rekening houden met onderhoudskosten⁸ die ongeveer 1% van de aankoopprijs van de woning per jaar bedragen. De concrete bedragen zijn opgenomen in de productengids.

Aanbeveling

- Voer in de REMI-tool de reële huurprijzen en hypotheekkosten in. Die kunnen eventueel worden afgetopt voor gezinnen met een huisvestingskost die veel hoger ligt dan wat gangbaar is in de regio.
 - Werk in dit geval met realistische maximumhuurprijzen en pas het bedrag ervan regelmatig aan in overeenstemming met de evolutie van de huurprijzen in de regio. Vergewis je er steeds van dat er voldoende woningen beschikbaar zijn met een huurprijs lager dan deze maximumhuurprijzen.
- Houd ook rekening met bijkomende kosten voor huurders zoals een bijdrage voor het gemeenschappelijk onderhoud.
- Overweeg voor eigenaars (zonder hypothecaire lening) een bedrag in rekening te nemen dat zij moeten sparen om grotere renovatiewerken te kunnen bekostigen.

Voorbeeld afsprakenkader

- *Standaard houden we rekening met een maximumhuurprijs die gelijk is aan het maximum huurbedrag voor toekenning van de huurtoelage (<https://www.vlaanderen.be/tegemoetkoming-in-de-huurprijs-vlaamse-huursubsidie/voor-wie-is-de-vlaamse-huursubsidie>), Daar mag je 20% bijtellen per persoon ten laste (kind of persoon met een erkende handicap), tot een maximale verhoging van 50% (max. bereikt vanaf 3 personen).*
- *Indien er uitzonderlijke redenen zijn die een hogere huurprijs verantwoorden, kan rekening gehouden worden met de reële kosten, maar dit moet geduid worden in het sociaal verslag (bv. bij een energiezuinige woning maar dan moet wel bij energie de reële lage kostprijs ingegeven worden, bv. bij iemand die specifieke noden heeft omwille van gezondheidsproblemen en dus ook een specifieke woning nodig heeft, ...)*

Indien je van oordeel bent dat een lagere huurprijs op langere termijn mogelijk is, bv. door inschrijving voor een sociale woning is, en dat deze bijdraagt aan een structurele oplossing voor het ontoereikend gezinsinkomen, dien je dit op te leggen als voorwaarde.

4.2 Verbruikskosten

Rekening houdend met de sterk variërende noodzakelijke energiekosten tussen gezinnen, raden we aan om in REMI te vertrekken van het reëel verbruik van gezinnen en niet van de energiekosten in de referentiebudgetten. Die worden immers berekend op basis van een spaarzaam verbruik in kwaliteitsvolle en goed geïsoleerde woningen en ze worden slechts twee keer per jaar aangepast aan de stijgende prijzen.

Aanbeveling

- Vraag aan cliënten om hun jaarverbruik van elektriciteit en gas mee te brengen op papier of een schermafdruk van hun digitale klantenzone. Het jaarverbruik staat genoteerd op de laatste jaarafrekening.
- Voer dat verbruik in de V-test in. (<https://vtest.vreg.be/>) Zo kan je zien wat de huidige kostprijs voor een dergelijk jaarverbruik bij hun huidige leverancier zou zijn. Eén twaalfde daarvan kan je beschouwen als een realistisch voorschotbedrag. Dat bedrag voer je in REMI in.
- Als de voorschotfactuur veel hoger ligt, kan je contact opnemen met de leverancier om het bedrag te laten verlagen.
- Als de V-test aangeeft dat een andere leverancier veel goedkoper is, bespreek je dit best met de cliënt.

⁸ Het gaat hier om kosten om de gebreken aan de woning te kunnen herstellen, niet om grote verbouwingen aan de woning uit te voeren.

4.3 Uitgaven voor remgeld en extra gezondheidskosten

Referentiebudgetten vertrekken van de veronderstelling dat alle gezinsleden in een goede gezondheid verkeren. De praktijk leert echter dat het overgrote deel van de personen die aankloppen bij het OCMW extra gezondheidskosten heeft (bv. voor medicijnen, een bril, een gebit, een hoorapparaat, ziekenvervoer of raadplegingen van en behandelingen door eerste- en tweedelijns- zorgprofessionals). Voor een nauwkeurig en gelijkwaardig behoefteonderzoek, is het belangrijk om noodzakelijke terugkerende gezondheidskosten van cliënten volledig in te voeren in REMI.

Aanbeveling

- Maak afspraken over welke (vergoedbare en- niet vergoedbare?⁹) ziekte-uitgaven mogen worden ingegeven in REMI.
- Maak afspraken over het eventueel aftoppen van vergoedbare en niet-vergoedbare ziekte-uitgaven.
- Maak afspraken over éénmalige ziekte-gerelateerde uitgaven zoals het aankopen van een bril (zie sectie 4.6).
- Maak afspraken over het invoeren van hoge terugkerende ziekte-uitgaven (bv. ingeven van 1/12de van de maximumfactuur).

Voorbeeld afsprakenkader

REMI gaat uit van een goede basisgezondheid. Vaak hebben cliënten echter erg variabele medische kosten. Die moeten factuur per factuur bekeken worden.

OCMW X maakt hierover volgende afspraken:

- *Voor gezinnen met hoge en regelmatig terugkerende medische kosten, vullen we een twaalfde van de maximumfactuur in (opgevraagd bij de mutualiteit) als maandelijkse kost.*
- *Eénmalige hoge kosten nemen we niet mee op in REMI. We bekijken in het kader van de behoefte van cliënten op dat moment hoe de medische kosten best kunnen worden betaald. Bv. afbetaling ziekenhuisfactuur, spaargelden, tussenkomsten ziekenfonds,...*

4.4 Alimentatie, kinderopvang en onderwijs

Gezien de grote interpersoonlijke variaties, brengt REMI standaard geen uitgaven in rekening voor alimentatie en kinderopvang. Hiervoor moeten dus reële uitgaven worden ingevuld indien ze minimaal noodzakelijk zijn voor het gezin. Het is niet altijd eenvoudig om voor deze uitgavenposten te bepalen hoe hoog de minimaal noodzakelijke kosten bedragen. OCMW's moeten hierover duidelijke afspraken maken:

- Wordt alimentatiegeld ook meegenomen als er hierover geen uitspraak is van een rechtbank?
 - Zo ja welk bedrag wordt dan ingevoerd?
- Worden kinderopvangkosten enkel in rekening gebracht als deze noodzakelijk zijn om te kunnen werken of wordt er ook een minimale kost meegenomen voor ouders die niet werken?
 - Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat kinderopvang niet enkel een economische, maar ook een belangrijke sociale en pedagogische functie vervult. Kwaliteitsvolle kinderopvang stimuleert de ontwikkeling van het kind en bevordert de maatschappelijke participatie en integratie van ouders (zie o.a. Goffin et al., 2023; Vandenbroeck et al., 2016). OCMW's kunnen daarom de beleidskeuze maken om kinderopvang ook te stimuleren voor ouders die niet werken en deze noodzakelijke kosten meenemen in de behoeftediagnose.

Onderwijskosten worden wel altijd meegenomen in de referentiebudgetten. Als deze niet worden aangepast, dan houdt REMI rekening met de mediane kosten of met de wettelijk vastgelegde maximumfactuur (in het basisonderwijs in de Vlaamse Gemeenschap). Wanneer kinderen een duurdere studierichting volgen, zullen deze referentiebedragen echter niet volstaan en is het raadzaam om de reële schoolfacturen in te voeren.

⁹ Met niet-vergoedbaar bedoelen we de farmaceutische specialiteiten en medische behandelingen waarvoor het RIZIV niet tussenkomt in de kostprijs voor de patiënt.

Aanbeveling

- Maak afspraken over mogelijke voorwaarden om de reële kostprijs voor kinderopvang (bv. inschrijven voor inkomensafhankelijke kinderopvang) en alimentatie in rekening te brengen.
- Maak afspraken over het al dan niet in rekening nemen van reële onderwijskosten.

Voorbeeld afsprakenkader

We voeren altijd de reële kosten in van:

- Kinderopvang
- Alimentatie

Belangrijke opmerkingen:

- *Indien de kosten voor kinderopvang worden vergoed door bijvoorbeeld de VDAB, dienen deze kosten niet opgenomen te worden als uitgave.*
- *We houden enkel rekening met de alimentatiekosten wanneer ze door een vonnis of EOT-overeenkomst vastgelegd zijn.*
- *Het belastingvoordeel dat gegeven wordt in alimentatiekosten dient afgetrokken te worden van de te betalen alimentatie.*

4.5 Autokosten

De referentiebudgetten nemen standaard geen kosten mee voor het bezit en het gebruik van een eigen wagen. De typegezinnen worden verondersteld voldoende mobiel te zijn wanneer ze zich te voet, met de fiets, met het openbaar vervoer en af en toe met een deelwagen kunnen verplaatsen. Helaas is basismobiliteit niet overal en altijd gegarandeerd. Door het gebrekkig aanbod van openbaar vervoer op bepaalde plaatsen (bv. in landelijke regio's) en op bepaalde tijdstippen (bv. op zondag of 's ochtends en 's avonds) hebben veel gezinnen een auto nodig om alle noodzakelijke verplaatsingen te kunnen doen (Fransen, Vertriest, & Bracke, 2020).

Het sociaal onderzoek van de maatschappelijk werker moet uitwijzen of een wagen noodzakelijk is om alle verplaatsingen te kunnen maken die nodig zijn om volwaardig aan de samenleving te kunnen deelnemen. Als dit het geval is, wordt aanbevolen om de hieraan verbonden kosten mee in rekening te brengen in REMI. Hiervoor kunnen OCMW's zich beroepen op de illustratieve referentiebedragen voor de aankoop en het gebruik van een eigen wagen in REMI¹⁰.

Aanbeveling

- Maak afspraken over welke redenen aanleiding geven om de autokosten al dan niet mee op te nemen in het behoefteonderzoek. Neem de minimale kost van een bescheiden tweedehandswagen in rekening als deze nodig om alle noodzakelijke verplaatsingen te doen met het oog op volwaardige maatschappelijke participatie.
- Maak afspraken over de aard, de periodiciteit en de hoogte van de kosten (bv. reële bedragen vs. referentiebedragen) voor een (of meerdere) auto ('s).
- Maak afspraken over het in rekening brengen van een autolening (zie sectie 4.9).

¹⁰ zie 2.5.2.7 Politeia gids

Voorbeeld afsprakenkader

De kosten voor een auto kunnen indien verantwoord opgenomen worden in REMI. Vaak is deze immers nodig voor verplaatsingen in functie van woon- werkverkeer of eventuele vrijetijdsactiviteiten (zo ook van eventuele kinderen in het gezin).

- *Wel dient hier altijd kritisch naar gekeken worden: is deze nodig in het gezin? We denken hierbij o.a. aan volgende groepen:*
 - *Werkende cliënten;*
 - *Cliënten die een opleiding volgen;*
 - *Cliënten met kinderen;*
 - *Cliënten die een wagen nodig hebben om sociale contacten te behouden.*
- *Als we autokosten meenemen, gebruiken we hiervoor de reële kosten (of berekende referentiebudgetten).*
- *Een autolening nemen we niet mee op, want het kan niet de bedoeling zijn dat aanvullende steun wordt gebruikt om onder meer een autolening af te betalen.*
- *Wanneer een gezin twee of meer voertuigen heeft, moet zeker nagegaan worden of dit verantwoord is in functie van het gezinsinkomen en de gezinsnoden.*
- *Opgenomen kosten voor een auto moeten ALTIJD gemotiveerd worden in het sociaal verslag*

4.6 Grote eenmalige uitgaven en facturen

Aanbeveling

REMI is in de eerste plaats bedoeld om de behoefte vast te stellen van gezinnen op basis van de vergelijking van hun regelmatige inkomsten en noodzakelijke uitgaven. Wordt een gezin als behoeftig gediagnosticeerd, dan is het raadzaam om eenmalige facturen (voor bv. de aankoop van een bril of een tandprothese of het organiseren van een verhuis) ten laste te nemen.

Voorbeeld afsprakenkader

Een cliënt die aanvullende REMI steun krijgt, heeft normaal gezien voldoende inkomsten om van te leven en kennen we dus geen andere bijkomende hulpvormen toe. Uitzonderingen hierop dienen op het précomité te komen..

Bijvoorbeeld: een cliënt vraagt voor zijn kind een extra tussenkomst voor de aankoop van nieuwe glazen voor zijn bril, aangezien de sterkte aangepast moet worden. De concrete meerkost moet gestaafd en besproken worden op het précomité.

4.7 Schulden

In REMI wordt een onderscheid gemaakt tussen 'Schulden' en 'Afbetalingen'. Schulden worden niet automatisch mee verrekend in het maanbudget, ook niet als cliënten hiervoor afbetalingen verrichten. Schulden worden louter geregistreerd in REMI, zodat maatschappelijk assistenten weten dat er naast de ingevoerde uitgaven ook nog schulden zijn. Wil men de afbetalingen voor schulden als noodzakelijke uitgaven mee in rekening nemen bij de berekening van het maanbudget, dan moet in het basisdossier worden aangeduid dat er een afbetaalplan is, van wanneer tot wanneer dit loopt en welk(e) bedrag (en) er maandelijks worden afbetaald. Afbetalingen waarvoor een afbetaalplan als dusdanig in REMI is ingevoerd, worden opgenomen in de berekening van het maanbudget.

Aanbeveling

- Wanneer uit het sociaal onderzoek blijkt dat er overlevingsschulden zijn, raden we aan om de afbetalingen in te voeren in REMI.
- Overlevingsschulden zijn schulden voor noodzakelijke producten en diensten (bv. huur, energie, gezondheid, onderwijs) die cliënten niet kunnen betalen omwille van het te lage inkomen of leefgeld.
- Wanneer er sprake is van een onaangepast uitgavenpatroon, zijn ook andere vormen van steun nodig zoals budget- en schuldhulpverlening.
- Zeker in het geval van een zware schuldenlast moet worden nagedacht over hoe schulden afbetalen en menswaardig leven zo goed mogelijk kunnen samengaan.

Voorbeeld afsprakenkader

Deze overlevingsschulden nemen we ALTIJD op om de situatie van de betrokkene niet te laten verergeren:

- *Energie*
- *Huur*
- *Verzekeringen*
- *Ziekenhuisfacturen*

Volgende schulden worden niet mee in rekening gebracht:

- *Schulden aan het OCMW (voor een huurwaarborg of dergelijke) worden niet mee in rekening gebracht voor de berekening van de tussenkomst.*
- *Boetes, veroordelingen, lichamelijke schade, achterstallig onderhoudsgeld, bijkomende betaalpakketten bij telecomoperatoren.*

5 Sociale correcties

Gezinnen kunnen recht hebben op sociale correcties die het inkomen van het gezin vergroten (bv. een huurpremie) of de kostprijs van noodzakelijke goederen en diensten verminderen (bv. het sociaal tarief voor elektriciteit en gas). We raden aan om vooraf afspraken te maken over welke sociale correcties worden ingevoerd in REMI en op welke manier dat gebeurt.

Onderzoek toont aan dat mensen die recht hebben op sociale correcties deze niet altijd opnemen omwille van diverse redenen zoals tijdsintensieve en complexe aanvraagprocedures, een gebrek aan informatie, de onzekerheid over de uitkomst van de aanvraagprocedure en een lage inschatting van de omvang van het voordeel (Goedemé et al., 2022; Vinck et al., 2019). Enkel recht hebben op een sociale correctie is geen voldoende reden om de sociale correctie in te geven in REMI. Het is een belangrijke opdracht van de maatschappelijke werkers om cliënten te ondersteunen bij het uitputten van hun sociale rechten. Enkel wanneer gezinnen daadwerkelijk de sociale correctie ontvangen, kunnen deze in rekening worden gebracht bij de berekening van het maandbudget in REMI. Met name door, waar mogelijk, de reële kosten van de cliënt in te voeren (i.p.v. de referentiebudgetten te gebruiken). Is dit niet mogelijk omdat REMI hiervoor geen apart invoerveld voorziet (bv. het sociaal tarief voor het openbaar vervoer), dan raden we aan om het sociaal voordeel toe te voegen bij 'andere inkomsten'¹¹

Uit onderzoek blijkt dat de impact van heel wat sociale correcties op het beschikbaar inkomen van een huishouden eerder beperkt is (Frederickx et al., 2024). We raden daarom aan om als OCMW de afweging te maken of de extra administratieve belasting om een bepaalde kleine sociale correctie op te nemen in REMI, opweegt tegen de beperkte wijzigingen in het resultaat.

De sociale correcties die in natura worden geschonken (bv. voedselpakketten, kleding, speelgoed) vragen bijzondere aandacht. Dergelijke 'giften' laten geen enkele keuzevrijheid voor de cliënt en stroken niet met de universele behoefte van autonomie waarop het theoretisch kader van de referentiebudgetten steunt. Bovendien zijn dergelijke giften (meestal) niet structureel en hangen ze af van de welwillendheid van organisaties en de beschikbaarheid van goederen op dat moment. Het is dan ook niet mogelijk om een financiële waarde toe te kennen aan deze giften. Sociale correcties in de vorm van waardebonnen situeren zich tussen het geven van giften (geen keuzevrijheid) en het toekennen van financiële ondersteuning (maximale keuzevrijheid). Zo geven voedingsbonnen meer keuzevrijheid aan de cliënt dan een voedingspakket maar minder keuzevrijheid dan een aanvullende financiële steun. We raden dan ook aan om lokale steunen in de vorm van waardebonnen in het licht hiervan te evalueren en te overwegen of deze niet beter kunnen worden vervangen door een algemene financiële steun en zodoende de keuzevrijheid van de cliënt maximaliseren.

Aanbeveling

- Neem enkel sociale correcties op in REMI als het gezin hiervan daadwerkelijk gebruik maakt.
- Sociale correcties met een heel beperkte waarde worden best niet in rekening gebracht¹².
- Eénmalige sociale correcties waarvoor geen uitgaven zijn voorzien in REMI worden best niet in rekening gebracht.
- Sociale correcties in de vorm van giften worden best niet in rekening gebracht.
- Sociale correcties in de vorm van waardebonnen¹³ worden best geëvalueerd en eventueel vervangen door aanvullende financiële steun om de keuzevrijheid van het gezin te vergroten.

¹¹ Onder 'Andere inkomsten'.

¹² Zolang de sociale correcties nog niet in REM-tool kunnen worden geïntegreerd, vraagt dit relatief veel tijd.

¹³ Indien waardebonnen toch in REMI worden ingegeven mag het in rekening gebrachte bedrag het referentiebedrag niet overschrijden.

6 Berekening maandbudget en saldo

Met de gegevens uit het basisdossier berekent REMI een maandbudget. Hoe meer deze gegevens op maat van de cliënt worden ingevoerd, hoe nauwkeuriger de behoeftediagnose is afgestemd op de individuele leefsituatie van de cliënt. Voorafgaand aan de beslissing om een aanvullende financiële steun te verlenen, is het aangewezen om (liefst samen met de cliënt) te bespreken of diens leefsituatie is gewijzigd.

De webversie van REMI biedt momenteel de mogelijkheid om indien nodig het maandbudget aan te passen¹⁴. Opgelet: indien uit het hulpverleningsgesprek blijkt dat de cliënt op dit moment bepaalde uitgaven niet maakt (bv. hospitalisatieverzekering), dan is het meestal niet opportuun om deze uitgaven te schrappen. De referentiebudgetten vertegenwoordigen immers de minimumkost van korven met illustratieve goederen en diensten die nodig zijn om alle behoeften te kunnen vervullen in functie van een menswaardig bestaan. Het kan met andere woorden best zijn dat om bepaalde behoefte te kunnen vervullen, personen ervoor kiezen andere uitgaven te doen¹⁵.

OCMW's kunnen het maandbudget toegankelijk maken voor hun cliënten. Cliënten hebben het recht op informatie en toegang tot al hun persoonlijke gegevens in het sociaal dossier (Federatie van Vlaamse OCMW-maatschappelijk werkers, 2019, pp. 16-17; Tempera, 2016, p. 14)¹⁶ en mogen hiervan een kopie vragen om te checken of de gegevens correct zijn (Gegevensbeschermingsautoriteit, 2023). Dit geldt dus ook voor de REMI-data die werden verzameld met het oog op het maken van een maandbudget in functie van een nauwkeurige behoeftediagnose (OCMW-wet, 1976, art. 60§1). Los van het recht op inzage, draagt deze transparantie in het sociaal onderzoek bij tot het versterken van de vertrouwensrelatie tussen cliënt en maatschappelijk assistent. Dit geldt in het bijzonder wanneer zij samen in een hulpverleningsgesprek het maandbudget overlopen en vervolgens bespreken welke inspanningen mogelijk zijn om ervoor te zorgen dat het gezinsbudget (meer) toereikend wordt om menswaardig te leven (zie: 9.1).

Daarnaast raden we aan om het maandbudget toe te voegen aan ieder sociaal verslag waarin de maatschappelijk werker (een verlening van) financiële steun vraagt of voorstelt om een steunvraag te weigeren. Het maandbudget geeft de leden van het BCSD een volledig zicht op de financiële situatie van de cliënt en diens gezin en toont welke impact hun beslissing heeft op de behoeftesituatie van het gezin.

Aanbeveling

- Maak afspraken wanneer een maandbudget van een cliënt opnieuw moet worden berekend.
- Bespreek het maandbudget met cliënten om hen meer inzicht te geven in hun budget en transparantie te garanderen.
- Voeg het maandbudget toe bij de voorbereidende stukken van het BCSD.

¹⁴ Dit kan interessant zijn wanneer bijvoorbeeld een cliënt zelf niet kan koken en maaltijden aan huis moet laten leveren. In plaats van de meerkost voor voeding in te voeren als 'extra uitgave' in het basisdossier, is het ook mogelijk om in het maandbudget de reële voedingskosten in te voeren en deze ook te vermelden in de kolom 'verrekend in budget'. Omgekeerd kan ook een minderkost in rekening worden gebracht voor cliënten die bijvoorbeeld een sociaal abonnement hebben van de lijn.

¹⁵ Zo zal bijvoorbeeld een hoogbejaard persoon zonder pc en toegang tot internet (opgenomen in de referentiebudgetten om zich te informeren, zich te ontspannen en sociale relaties te onderhouden), misschien een krantenabonnement belangrijk vinden (om zich te informeren over de actualiteit, het kruiswoordraadsel op te lossen en de erin opgenomen tv-gids te raadplegen) en een hogere telefoonrekening hebben om diensten te kunnen bellen en vrienden en familie te contacteren.

¹⁶ Er zijn een drietal beperkingen op het toegangsrecht: de cliënt mag geen gegevens over 'derden' te weten komen, gegevens die door derden over de cliënt werden meegedeeld én die uitdrukkelijk als vertrouwelijk werden bestempeld, kunnen ook worden uitgesloten van inzage, en de maatschappelijk werker heeft recht op persoonlijke notities en reflecties voor zichzelf.

Getuigenis OCMW

“Het gestructureerde overzicht van inkomsten en uitgaven dat het REMI-maandbudget biedt, wordt door de leden van het BCSD als zeer positief gezien. Zij krijgen zo snel (in vergelijking met het lezen van een doorlopende tekst) een goed beeld van de financiële situatie”.

“Wanneer de maatschappelijk werker de impact van bepaalde beleidskeuzes wil zichtbaar maken voor de leden van het BCSD, drukt deze soms twee maandbudgetten af voor dezelfde cliënt maar met verschillende variaties in het basisdossier. De maandbudgetten worden dan naast elkaar gelegd en met elkaar vergeleken”.

7 Aanspreken subsidiestromen: prioritering

Wanneer naast de algemene aanvullende financiële steun meerdere specifieke subsidiestromen van de POD MI kunnen worden aangesproken, worden deze best ingevuld in het veld 'andere inkomstenbronnen'. Het is aan te raden om eerst de andere subsidiestromen aan te wenden, alvorens aanvullende financiële steun op basis van REMI toe te kennen.

Aanbeveling

- Maak afspraken over welke bovenlokale subsidiestromen eerst worden aangewend en hoe deze in REMI moeten worden ingevoerd.

Voorbeeld afsprakenkader

Wanneer REMI-cliënten in aanmerking komen voor een steun uit het socio-cultureel participatiefonds, het energiefonds, het stookoliefonds of het budget kinderarmoede, verrekenen we het budget dat de cliënt ter beschikking krijgt, door het als een jaarlijkse 'andere inkomstenbron' mee te tellen in REMI. Voor een steun uit het sociaal-cultureel participatiefonds doen we dit jaarlijks in de maand januari voor alle lopende cliëntsystemen. Voor mensen die later instappen in REMI doen we het bij opstart van het REMI-dossier.

De cliënt is mede verantwoordelijk voor de besteding van het budget uit dit fonds en brengt een betaalbewijs binnen voor iedere socioculturele uitgave. De maatschappelijk werker verwerkt dat op de geijkte manier.

Ook de steunen uit het energiefonds en uit het stookoliefonds worden ingevoerd als 'andere inkomstenbronnen' in het REMI-dossier. Als dat gebeurt tijdens periode waarin al REMI-steun wordt uitbetaald, wordt nagekeken of hierdoor het jaarinkomen met 10% stijgt. Als dat zo is, dient men het dossier opnieuw op het BCSD te brengen. De steun voor het bestrijden van kinderarmoede uit het overeenkomstige fonds moet niet als inkomst worden ingegeven in REMI. Dit past in ons beleid dat onder meer focust op het bestrijden van kinderarmoede. Wat betreft de minimale regeling aardgas, stelt de algemene procedure dat Fluvius 90% ten laste neemt, de overige 10% wordt algemeen ten laste genomen door ons OCMW. Dit blijft behouden, ook binnen de toepassing van REMI.

8 Afspraken van maatschappelijke dienstverlening

Het maandbudget van de REMI-applicatie is geen doel op zich maar een startpunt om geschikte hulp- en dienstverlening op te zetten. We raden dan ook aan om richtlijnen vast te leggen over deze hulp- en dienstverlening die aansluit bij de visie van je lokaal bestuur.

8.1 Maatschappelijke dienstverlening bij een negatief saldo

REMI diagnosticeert de financiële behoefte op maat van iedere gezinssituatie. Hoe lager het negatief saldo, hoe moeilijker het gezinsbudget toelaat om alle noodzakelijke behoeften te vervullen.

Een OCMW kan behoeftige gezinnen financieel helpen door hen extra geld te geven, maar dat is niet de enige optie. Voorafgaand hieraan onderneemt een OCMW best volgende stappen:

- Nagaan of de gezinnen alle andere inkomsten of sociale correcties (zie: 5) krijgen waarop ze recht hebben.
- Met de gezinnen overleggen of ze meer kunnen verdienen door een geschikte job te zoeken of meer te werken.
- Bespreken hoe de gezinnen hun vaste uitgaven kunnen verminderen, bijvoorbeeld voor huur, energie, kinderopvang, internet of telefonie. Let op soms liggen bepaalde uitgaven zo laag omdat cliënten in overlevingsmodus verkeren, en hierdoor bv. hun woning onvoldoende verwarmen.

Deze drie stappen verhogen het besteedbaar inkomen van gezinnen structureel. Maar soms zijn die stappen niet haalbaar op korte termijn of volstaan ze niet om het negatieve saldo volledig weg te werken. Dan is het nodig om aanvullende financiële steun te geven. Want een gebrek aan financiële middelen heeft -vaak langdurig- een slechte invloed op veel aspecten van het leven, zoals wonen, gezondheid, onderwijs, mobiliteit of sociale relaties. Het leidt ook tot psychosociale problemen, zoals stress, depressie, schaamte, kortetermijndenken en verlies van zelfcontrole (Baumeister & Thierney, 2012; Breitenbach et al., 2021; Gladstone et al., 2021; Liston et al., 2009; Mullainathan & Shafir, 2013; Ridley et al., 2020). Naast het geven van financiële steun hebben sommige gezinnen ook nog andere vormen van ondersteuning nodig om hun financiële zelfstandigheid te versterken, bijvoorbeeld budgetbegeleiding, verslavingszorg of woonbegeleiding.

Voorbeeld afsprakenkader

In het sociaal onderzoek overlopen de maatschappelijk werkers samen met hun cliënten de verschillende levensdomeinen. Ze krijgen hierdoor een beter overzicht van het profiel van de cliënt, zijn sterktes en zwaktes, de huidige familiale en financiële situatie en toekomstmogelijkheden. Ze bespreken welke begeleiding opportuun is om bepaalde zaken structureel te kunnen veranderen.

De maatschappelijk assistenten kunnen vervolgens met een goed gestoffeerd sociaal verslag hun voorstel tot aanvullende steun motiveren naar de leden van het BCSD. Het BCSD kan hierdoor ook een betere onderbouwde beslissing nemen in deze cliëntdossiers.

Een eerste toekenning gaat altijd vooraf door een uitputting van rechten via onze rechtenchecklist. Het ingevulde exemplaar dient opgenomen te worden in de digitale cliëntmap. Daarnaast geeft het invullen van de tool ook al een goed zicht geven op welke kosten hoger liggen dan de referentiebedragen. De maatschappelijk werker bespreekt met de cliënt waarom deze sterk afwijken en of het eventueel mogelijk is deze te verlagen.

8.2 Toekennen van aanvullende financiële steun

Het toekennen van aanvullende financiële steun valt onder de OCMW-wet (art. 57, §1) en laat OCMW's vrij om de inhoud en omvang van de hulp- en steunverlening die zij aanbieden in te vullen. Zonder een duidelijke visie en richtlijnen daarover, worden cliënten niet op een gelijkwaardige manier behandeld en kunnen er grote verschillen ontstaan in de aanvullende financiële steun die ze toekennen (Audit Vlaanderen, 2023; Storms, Peeters, Cornelis, Jean-François, et al., 2013; Storms, Peeters, Cornelis, Reynaert, et al., 2013; Storms & Van Mechelen, 2016; Van Mechelen et al., 2016). REMI reikt maatschappelijk werkers een wetenschappelijk kader aan, om op maat van iedere cliëntsituatie en vertrekkend vanuit gemeenschappelijke criteria een diagnose van behoeftigheid te maken. Hierdoor kunnen ontoelaatbare verschillen binnen OCMW's worden voorkomen en tussen OCMW's worden verkleind.

Het Expertisecentrum Budget en Financieel welzijn beveelt OCMW's aan om, indien budgettair haalbaar, het volledige negatieve saldo als aanvullende financiële steun uit te keren aan gezinnen voor wie alle noodzakelijke stappen werden genomen om hun financiële leefsituatie structureel te verbeteren (zie hierboven 8.1). Deze aanbeveling is gebaseerd op volgende gronden:

- Mensen die langdurig geld te kort hebben om volwaardig te kunnen deelnemen aan de samenleving, lopen een groot gevaar om verstrikt te geraken in een armoedeweb waarin oorzaken en gevolgen van armoede elkaar versterken (Banerjee & Duflo, 2011; Bray et al., 2019; Haushofer, 2019; Haushofer & Fehr, 2014; Hernández-Quevedo et al. Mani et al., 2013; Marmot, 2002; Mullainathan & Shafir, 2013; Schwabe & Wolf, 2009; Shah et al., 2012; Walker & Bantebya-Kyomuhendo, 2014).
- Het bieden van een adequaat niveau van inkomenssteun voor kwetsbare personen is een belangrijke voorwaarde om een menswaardig leven te kunnen waarborgen (art. 1 OCMW-wet), zelfs als dit kan leiden tot verminderde financiële prikkels voor werk (Ward et al., 2023). Omdat voltijds werken niet voor iedereen is weggelegd en een minimumloon in ons land niet aan iedereen een toereikende levensstandaard garandeert (Frederickx et al., 2024), ondersteunen OCMW's best ook werkende gezinnen wanneer deze financieel behoeftig zijn. Financiële zorgen zijn niet alleen nefast voor het gezin, maar werken ook door op de werkvloer (Dirkx et al., 2022; Kaur et al., 2021; Van der Schors & Schonewille, 2017).
- Het onderzoek naar de mate waarin hogere uitkeringen/ financiële steunen mensen ontmoedigen om te werken geeft geen eenduidige resultaten.. Zo concludeert Biegert (2017) dat hogere uitkeringen mensen niet ontmoedigen om werk te zoeken wanneer de arbeidsmarkt aantrekkelijke banen biedt¹⁷. Een recent literatuuronderzoek van Del Boca et al (2021) laat zien dat kwetsbare gezinnen het best worden geholpen met een empowermentgericht activeringstraject waarin er tegelijkertijd aandacht is voor het garanderen van een menswaardig inkomen met het oog op het doorbreken van de armoedecyclus en het bewerkstelligen van duurzame veranderingen¹⁸. Daarnaast worden werkgelegenheidseffecten ook in sterke mate bepaald door persoonskenmerken, zoals de gezondheidstoestand, de mate van inzetbaarheid en het geloof in eigen bekwaamheid¹⁹ van de betrokkenen (Hussain et al., 2021). Ook de gezinscontext blijkt een bepalende factor, inzonderheid de aanwezigheid van kinderen wegens substitutie van arbeid door zorgtaken (Del Boca et al., 2021; Verlaat et al., 2023).

Het toekennen van aanvullende financiële steun ter hoogte van het negatieve saldo brengt -bij ongewijzigd bovenlokaal beleid- een aanzienlijke kost met zich mee voor de lokale besturen, in het bijzonder in steden en gemeenten waar gezinnen vaak hoge huisvestings- en mobiliteitskosten hebben. Daarom moet het federaal beleid in ons land verder inzetten op het optrekken van de laagste inkomens, inclusief de laagste lonen, en moeten het regionaal beleid sterker inzetten op het verlagen van grote noodzakelijke kosten zoals deze voor huisvesting, mobiliteit, kinderopvang en onderwijs. Toch mag dit lokale besturen niet tegenhouden om stappen voorwaarts te zetten. De grondwet verplicht immers alle overheden in ons land om -binnen de grenzen van het mogelijke- maatregelen te nemen om het recht op een toereikend inkomen progressief te waarborgen (zie: Bouckaert, 2007; Maes, 2003; Stroobant, 2008 in: Storms, 2012).

¹⁷ In samenlevingen waarin dit niet het geval is, blijken genereuze uitkeringen een belemmering te zijn om werk te zoeken.

¹⁸ Terwijl langs de andere kant financiële sancties effectiever lijken te zijn wanneer ze worden opgelegd aan personen met een hogere opleiding, met eerdere werkervaring, meer vaardigheden en meer kans hebben om toe te treden tot de arbeidsmarkt

¹⁹ Het geloof in de eigen bekwaamheid om in bepaalde situaties succesvol te handelen, 'self-efficacy' genoemd, is een belangrijk element in theorieën van motivatie en gedragsverandering.

Indien het voor lokale besturen niet haalbaar is om het volledige negatieve saldo van REMI toe te kennen, is het belangrijk om de aanvullende financiële steun af te toppen op een manier die geen verschillende uitwerking heeft naargelang de gezinsgrootte en/of de kosten die gezinnen hebben. Het toepassen van een kritische grens én het verminderen van de aanvullende financiële steun met een bepaald percentage, zorgen voor een niet gelijkwaardige behandeling van bepaalde gezinnen en raden we daarom af (zie 8.2.1 en 8.2.2). Een manier om aanvullende financiële steun af te toppen op een gelijkwaardige manier, is door enkel het te lage inkomen aan te vullen tot op het niveau van de vaste kosten en de leefgeld, zonder de noodzakelijke 'toekomstige voorzieningen' mee in rekening te nemen. Dit impliceert dat indien de cliënten in de loop van het hulpverleningsproces (en in vele gevallen ook nadien) toch te maken krijgen met grote onverwachte uitgaven, de financiering hiervan apart moet worden bekeken.

Aanbeveling

- Indien het budgettair haalbaar is, ken het negatief saldo van REMI toe als aanvullende financiële steun, aangevuld met andere vormen van hulpverlening zoals begeleiding naar een haalbare tewerkstelling.
- Indien het niet budgettair haalbaar is om het negatieve saldo toe te kennen, top de aanvullende financiële steun af op een gelijkwaardige manier zoals het niet in rekening brengen van de 'toekomstige voorzieningen'.

8.2.1 Kanttekeningen bij het toepassen van een kritische grens t.o.v. het minimumloon

Het hanteren van een kritische afstand ten opzichte van het minimumloon is een praktijk die sommige OCMW's hanteren. Hierbij wordt de aanvullende steun afgetopt zodat het inkomen nooit een bepaald percentage van het minimumloon overstijgt met de bedoeling om uitkeringsgerechtigden de nodige stimuli te geven om werk te zoeken.

Hieronder geven we een tweetal kanttekeningen bij deze praktijk die ons doen besluiten om geen kritische grenzen te hanteren bij het bepalen van de hoogte van de aanvullende financiële steun:

- Het hanteren van een kritische grens past in het dominante ontmoedigingsperspectief dat stelt dat door genereuze uitkeringen mensen niet worden aangespoord om werk te zoeken (Moffitt, 2014; Riphahn & Schrader, 2018 in Baert, 2019). Ander onderzoek toont echter aan dat dit verband verre van rechtlijnig is en dat vooral kwetsbare gezinnen een andere aanpak nodig hebben (zie hierboven 9.2).
- Een tweede reden om geen kritische grens te hanteren is de ongelijkwaardige behandeling van gezinnen met hoge noodzakelijke kosten (voor bijvoorbeeld huisvesting- en mobiliteit) vergeleken met gezinnen die minder hoge uitgaven hebben. De via REMI berekende noodzakelijke uitgaven van deze laatste gezinnen zullen- alle andere omstandigheden gelijk blijvend- de kritische grens ten opzichte van het minimumloon veel minder snel bereiken en zullen hierdoor een hoger bedrag aan aanvullende financiële steun ontvangen. Terwijl ze vaak minder behoeftig zijn dan de eerste gezinnen, omdat ze toegang hebben tot belangrijke publieke goederen, zoals een sociale huurwoning of voldoende beschikbaar openbaar vervoer.

Indien OCMW's toch willen werken met een kritische grens, dan raden we hen aan om:

- Vooraf grondig te bestuderen welk percentage zal worden gehanteerd als afstand ten opzichte van het minimumloon en zich ervan te vergewissen dat deze afstand nog steeds een niveau vertegenwoordigt dat een menswaardig leven toelaat. Onderzoek van Frederickx, et al. (2024) toont aan dat dit vaak niet het geval is wanneer gezinnen voor het vervullen van hun woonbehoeften zijn aangewezen op de private huisvestingsmarkt.
- Goed na te denken over welk minimumloon wordt gebruikt als drempel waartegenover de kritische grens wordt afgezet. Het gewaarborgd gemiddeld minimum maandinkomen (GGMMI) wordt vastgelegd door de nationale arbeidsraad (NAR) en is de ondergrens voor inkomsten van werknemers met een voltijds arbeidscontract in België. Uit onderzoek van Vandekerckhove (2020) blijkt dat slechts een zeer klein percentage van de werknemers (2,1%) een brutoloon verdient ter hoogte van het GGMMI of maximaal 5% hoger en blijkt dat de minimumlonen in individuele sectoren gemiddeld 18% hoger liggen.
- Zich ervan bewust te zijn dat het variëren van de procentuele afstand ten opzichte van het minimumloon naargelang het gezinstype (bv. een verschillende kritische grens voor gezinnen met kinderen, voor alleenstaanden en voor koppels zonder kinderen)²⁰ in feite indruist tegen het gelijkheidsbeginsel dat van een overheid verwacht dat gelijke gevallen op gelijke wijze worden behandeld.

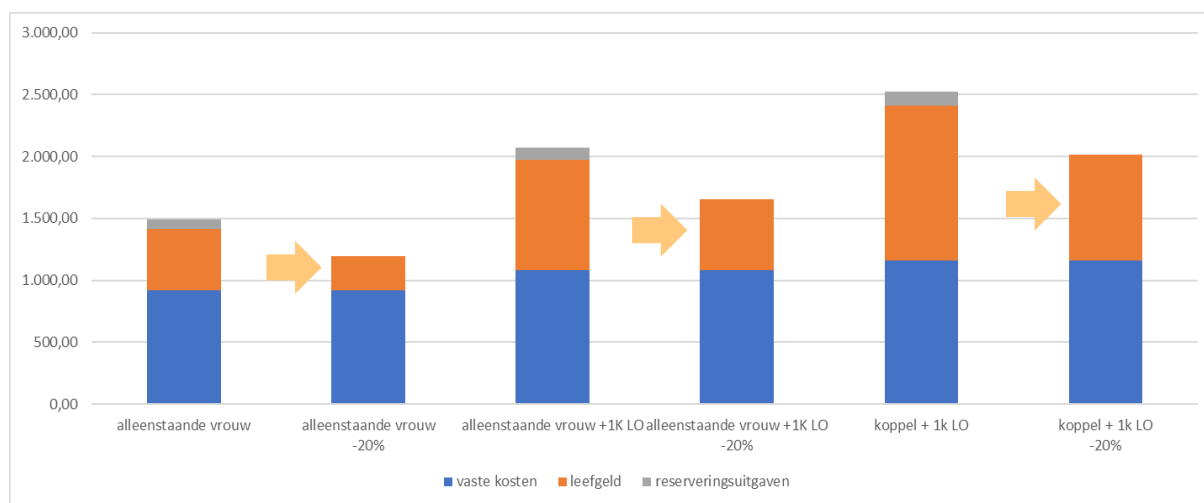
²⁰ Deze praktijk is vaak ingegeven vanuit budgettaire overwegingen en vanuit de doelstelling om de strijd tegen kinderarmoede aan te gaan.

8.2.2 Kanttekening bij het procentueel verminderen van aanvullende financiële steun

OCMW's voor wie het budgettair geen haalbare kaart is om het volledige negatieve saldo als aanvullende financiële steun toe te kennen aan alle behoeftige gezinnen (zie: 9.2), worden afgeraden om de vereiste steun procentueel voor iedereen te verminderen. Dit heeft immers een verschillende impact op het budget naargelang de gezinssituatie. Hierdoor worden gezinnen niet gelijkwaardig behandeld.

Dit wordt geïllustreerd in Figuur 1, dat het referentiebudget toont voor een alleenstaande vrouw, een alleenstaande vrouw met een kind en een koppel met een kind. De referentiebudgetten van deze drie gezinnen worden, net zoals in het REMI maandbudget, gegroepeerd: in vaste uitgaven, leefgeld en 'toekomstige voorzieningen'. Zoals kan worden afgelezen neemt het aandeel van de vaste uitgaven (waaronder huishuur, energiekosten of verzekeringen) in het totale referentiebudget af naarmate het gezin groter wordt.

Figuur 1: Impact van het verminderen van de vereiste aanvullende financiële steun met 20% op de noodzakelijke uitgaven van drie typegezinnen

Dit impliceert dat het procentueel verminderen van de vereiste aanvullende financiële steun een relatief grotere impact heeft op het vrij besteedbare budget (leefgeld en reserveringsuitgaven) van kleine gezinnen. De vermindering heeft immers geen impact op de vaste kosten, want die moeten in ieder geval worden betaald²¹.

Voorbeeld afsprakenkader

In principe keren we het volledige negatieve saldo uit als aanvullende financiële steun. Hieraan is steeds een handelingsplan gekoppeld. Het handelingsplan is actief te gebruiken als begeleidingsinstrument en voor leefloongerechtigden is dit gelijk aan het GPMI. Voor de begeleiding naar werk, doen we een beroep op de expertise van ons dienstencentrum tewerkstelling, waar met op maat werkt aan arbeidsattitude, kennismaking met de werkvloer, een opstartende tewerkstelling of vorming. In het begeleidingsplan wordt ook opgenomen dat de REMI-steun eerste instantie moet worden besteed worden aan de betaling van de vaste kosten (huur, nutsvoorzieningen,...) en aan sparen. Voor iedere cliënt wordt het spaarstreefdoel expliciet opgenomen in het begeleidingsplan.

²¹ Een voorbeeld om dit te illustreren: Indien het referentiebudget van een alleenstaande (1494 euro), een eenoudergezin met één kind (2071 euro) of een koppel met één kind (2521 euro) met 20% wordt verminderd, betekent dit een procentuele vermindering van de leefgeld-en de reserveringsgelden met respectievelijk:

- 52% voor de alleenstaande vrouw (van 571 euro naar 271 euro);
- 42% voor een alleenstaande met 1 kind (van 986 euro naar 572 euro)
- 37% voor het koppel met 1 kind (van 1364 euro naar 860 euro).

8.3 Voorwaarden koppelen aan financiële steun

Vaak worden voorwaarden gesteld aan het verlenen van financiële steun, met als doel de afhankelijkheid van uitkeringen te verminderen en de zelfredzaamheid van kwetsbare burgers te vergroten. Binnen de context van OCMW's variëren deze voorwaarden van 'meewerken aan een begeleidingstraject', 'rechten uitputten' 'zich inschrijven in een sociale huisvestingsmaatschappij', of het volgen van budgetbegeleiding. Meerdere studies wijzen erop dat het koppelen van financiële steun aan investeringen in menselijk kapitaal effectief kan zijn (Del Boca et al., 2021; Rinaldi & Leone, 2023; Ward et al., 2023). Belangrijk om hierbij voor ogen te houden is dat de gestelde voorwaarden:

- **bedoeld zijn om de toekomstige leefomstandigheden** van de cliënt en diens gezin **te verbeteren** met het oog op het vergroten van hun zelfredzaamheid;
- goed **aansluiten bij de behoeften en de leefomstandigheden** van de gezinnen die steun ontvangen;
- ingebed zijn in werkzame en **kwaliteitsvolle interventieprogramma's**, met een gepersonaliseerde en empowerende aanpak²² voor kwetsbare personen en jongeren.
- bij voorkeur leiden tot **faciliterende strategieën** om de uitkeringsafhankelijkheid van mensen te verminderen, in plaats van te kiezen voor dwingende of sterk sanctionerende maatregelen²³.
- de **autonomie van de cliënt respecteren**. Wetenschappelijk onderzoek toont immers aan dat interventieprogramma's pas werken als mensen zich erachter zetten, dat ze het gevoel hebben dat ze er zelf voor kiezen en de keuze stroken met hun waarden (Moller et al., 2006).
- het **motiveren van cliënten** hierbij een belangrijk onderdeel van het hulpverleningsproces is (Miller & Rollnick, 2005). Opvolging en vooral positieve feedback zijn hierin belangrijke ingrediënten. een cliënt er niet in slaagt om zich te houden aan de gemaakte afspraken, is het belangrijk om in gedachten te houden dat herval een veelvoorkomend onderdeel is van duurzame gedragsverandering (Prochaska et al., 1992).

Naast financiële steun, kan het aangewezen zijn om sociale begeleiding te bieden aan bepaalde gezinnen die door REMI als behoeftig worden gediagnosticeerd. Immers, de referentiebudgetten die aan de grondslag liggen van de REMI-tool vertegenwoordigen een minimumbudget dat volstaat voor burgers die goed geïnformeerd, zelfredzaam en zelfstandig zijn en geen bijzondere medische of zorgbehoeften hebben. Het is dus aangewezen om steeds af te toetsen in welke mate deze voorwaarden gerealiseerd zijn.

Aanbeveling

- Maak afspraken over de voorwaarden waar cliënten aan moeten voldoen om aanvullende financiële steun te kunnen ontvangen.
- Hanteer REMI als ondersteunende instrument om de visie van het OCMW op hulp- en dienstverlening uit te rollen.

²² Negatieve sancties blijken een negatieve invloed te hebben op gezinnen met meerdere complexe problemen en jongere ontvangers onder de 25 jaar (Del Boca, et. Al., 2021).

²³ Deze blijken vaak te leiden tot hogere armoedecijfers onder werkenden (Seikel & Spannagel, 2018) als gevolg van lage lonen en baanonzekerheid. Sancties blijken eerder effectief voor hoogopgeleiden. Multi-probleemgezinnen en jonge ontvangers onder de 25 jaar ervaren eerdere negatieve gevolgen van financiële sancties (Griggs & Evans, 2010; Pavetti et al., 2003, in: Rinaldi & Leone, 2023).

Voorbeeld Afsprakenkader

In ons OCMW gebruiken we de Sociale Balans²⁴ om leefsituaties van individuen of gezinnen in kaart te brengen en op te volgen. De maatschappelijk assistenten overlopen samen met de cliënt de sterktes en zwaktes op de verschillende levensdomeinen. Deze info wordt dan gehanteerd bij de verdere opmaak van een begeleidingstraject of een GPMI waarin afspraken worden vastgelegd en opgevolgd.

De toekenning van aanvullende steun moet altijd gepaard gaan met een visie op het toe te passen hulpverleningstraject. Waar willen we naartoe werken met de cliënt om er voor te zorgen dat het armoedeprobleem structureel kan worden aangepakt? Armoede manifesteert zich immers op diverse levensdomeinen, waardoor een activeringstraject zeer breed kan bekeken worden. Het hoeft dus per definitie niet altijd te gaan over toeleiden naar werk, maar kan evengoed gaan over toeleiden naar activiteiten voor verruiming van het sociaal netwerk, werken rond een duurzame huisvestingsoplossing, inzetten op opleiding,

Bij het toekennen van aanvullende financiële steun verwachten we dat cliënten begeleiding aanvaarden om te kijken hoe de vaste kosten kunnen worden beperkt en de mate waarin zij hun rechten laten gelden op uitkeringen uit de Belgische of buitenlandse sociale wetgeving. Minimum elke zes maand wordt er een financieel overzicht opgemaakt en per gezin dient er een spaarrekening geopend te worden waar het bedrag van de toekomstige voorzieningen maandelijks opzij wordt gezet.

8.4 Duurtijd toekenning

Voor welke periode aanvullende financiële steun wordt toegekend beslist ieder OCMW zelf. In de praktijk varieert deze van drie of zes maanden tot een jaar. Het is aanbevolen om bij opstart een afwijkende (kortere) periode te voorzien zodat de financiële situatie, de mogelijkheid om rechten uit te putten, inkomsten te verhogen of uitgaven te verlagen grondig kan worden onderzocht (zie: 9.1). Telkens wanneer de gezinssamenstelling, de huisvestingssituatie of de inkomenssituatie van het gezin sterk wijzigt, maakt men best een nieuwe berekening. Maak afspraken over wanneer een tussentijdse berekening aanleiding geeft om de steun te herzien en communiceer deze ook aan de cliënten. Na afloop van iedere periode moet een nieuw maandbudget worden berekend, ook al wijzigde er niets aan de financiële situatie van de cliënt. Zo houdt men rekening met de gewijzigde levensduurte die wordt weerspiegeld in de referentiebedragen, die ieder half jaar worden aangepast aan de prijsevolutie.

Aanbeveling

- Maak afspraken over de duurtijd voor het toekennen van aanvullende financiële steun. Maak hierbij eventueel onderscheid tussen een eerste toekenning en volgende toekenningen.
- Herzien de situatie van de cliënt minstens om de zes maanden.

Voorbeeld afsprakenkader

Een toekenning kan voor maximaal 6 maanden. Deze periode kan telkens maximaal met eenzelfde periode verlengd worden na evaluatie en op basis van gegronde argumenten. Hierbij is belangrijk dat, indien bepaalde stappen werden afgesproken in de ruime zin van activering, wordt nagegaan of de cliënt zich hiervoor effectief heeft geëngageerd. Dit moet dan ook weergegeven worden in het sociaal verslag dat wordt opgemaakt voor een eventuele verlenging van de steun.

²⁴[De Sociale Balans](#) is een online tool waarmee maatschappelijk assistenten de leefsituaties van individuen of gezinnen integraal in kaart brengen en opvolgen. Hulpverlener en hulpvrager bespreken samen de situatie van de cliënt in verschillende levensdomeinen en bepalen van daaruit de domeinen waaraan ze prioritair zullen werken en de doelstellingen die ze daarin vooropstellen (Expertisecentrum Budget en Financieel Welzijn, 2023). Volgens de Aanbeveling van de Raad van de Europese Unie over een toereikend minimuminkomen (2023, overweging 30) is zulke integrale behoefteanalyse een voorwaarde om een op maat gesneden inclusieplan te kunnen opstellen voor de personen met onvoldoende middelen.

Voorbeeld afsprakenkader

Maak een onderscheid tussen cliënten waarvoor nog een rechtenonderzoek nodig is en cliënten waarvoor dit reeds is afgerond. In het eerste geval wordt aanvullende steun toegekend als voorschot op een ander sociaal recht. Voor die dossiers wordt de steun beperkt in de tijd (4 maanden, telkens verlengbaar tot het recht in orde is). In dossiers waarin er geen rechtenonderzoek meer nodig is, wordt de steun jaarlijks herzien tenzij er structurele veranderingen zijn in de leefcontext of tenzij men niet voldoet aan de gestelde voorwaarden op vlak van activering, zoeken naar meer betaalbare huisvesting, enz.

8.5 Terugvorderbaarheid²⁵

OCMW's mogen in principe de aanvullende financiële steun die zij toekennen in het kader van het Recht op Maatschappelijke Dienstverlening niet terugvorderen. Dit kan enkel in onderstaande gevallen:

- Bij vrijwillig onjuiste of onvolledige aangifte (art. 98, § 1, vierde lid, van de OCMW-Wet);
- Wanneer de betrokkene de beschikking krijgt over inkomsten krachtens rechten die hij bezat tijdens de periode waarvoor de hulp werd verleend (art. 99, § 1, OCMW-Wet);
- Wanneer een voorschot wordt toegekend op een pensioen of iedere andere sociale uitkering (art. 99, § 2, OCMW-Wet).
- Wanneer de OCMW een juridische of materiële vergissing (cf. artikel 1235 van het Burgerlijk Wetboek in verband met de onverschuldigde betaling), doch rekening houdende met artikel 17 Handvest Sociaal Verzekerde (D. Torfs, M.A. Masschelein R. Marynissen, OCMW- dienstverlening, Brugge, Die Keure, 2020, nrs. 2.501 en 2.502)
- Ingeval het door het OCMW toegekende 'leningen' betreft zoals het voorschieten van een huurwaarborg, het overnemen van achterstallige afbetalingsschulden, waarbij het de intentie is van het OCMW om deze terug te vorderen²⁶.

Aanbeveling

- Maak afspraken over het al dan niet terugvorderen van aanvullende financiële steun.
- Het terugvorderen van aanvullende financiële steun zou enkel toegepast mogen worden in uitzonderlijke gevallen.

Voorbeeld afsprakenkader

REMI wordt in geen geval teruggevorderd. De enige uitzondering op deze regel is fraude.

Wordt er tijdens een toekenningsperiode van REMI een verhoging van het inkomen vastgesteld (bekomen van rechten op uitkering, achterstellen,...) dan zal dit leiden tot herziening van het maandbudget.

Wanneer er geen voorschotten huursubsidie mee verrekend worden in REMI en er blijkt achteraf toch een recht te bestaan (met retroactieve uitbetaling huursubsidie), dient de REMI-toelage mogelijk gedeeltelijk teruggevorderd te worden.

²⁵ Uit: Inforum (n° 360987). Arbrb. Gent (2022, G6e K., nr. 21/731/A-22/5/A).

²⁶ De terugvorderbaarheid moet steeds de uitzondering zijn op de algemene regel dat de dienstverlening door de ontvanger definitief verworven is. Het is raadzaam dat aan mensen die amper meer inkomen hebben dan het bedrag van het leefloon, niet te vlug leningen worden opgelegd. In dit geval moet dan ook uit de beslissing of uit het sociaal verslag wel afdoende blijken waarom de lening de meest passende vorm van dienstverlening is. De betrokkene mag als gevolg van zijn terugbetaling niet belanden in een toestand die onverenigbaar is met de menselijke waardigheid omdat dit strijdig zou zijn met artikel 1 van de OCMW-wet en artikel 23 van de Grondwet.

8.6 Uitbetalen van de aanvullende financiële steun

Gezien de kwetsbaarheid van de doelgroep is het belangrijk dat er een correcte uitbetaling gebeurt van de niet-terugvorderbare steun.

Aanbeveling

- Leg vast wie de uitbetaling doet.
- Bepaal (eventueel in overleg met de cliënt) op welk bankrekeningnummer de steun zal worden gestort
- Communiceer wanneer de steunen worden uitbetaald. Maak hierover ook intern afspraken (procedures) zodat maatschappelijk werkers ten allen tijden weten wanneer een steun kan worden uitbetaald.
- Maak afspraken over wie verantwoordelijk is voor de controle op de tijdigheid van de betaling, de correctheid van het bedrag en het rekeningnummer, om foute of onterechte betalingen te vermijden.

Voorbeeld afsprakenkader

De steun wordt uitbetaald aan de persoon in het gezin die de huur betaalt. Is de steun kleiner dan 5 EUR per maand is, dan wordt het totale bedrag (12 X maandbedrag) één keer per jaar uitbetaald.

9 Evalueer de implementatie van REMI

REMI is een instrument dat het OCMW helpt om haar visie op hulp- en dienstverlening te realiseren. Omdat de maatschappelijke context, de organisatiecontext, de visie op hulp- en dienstverlening en/of de budgettaire situatie van een lokaal bestuur wijzigen doorheen de tijd, is het aan te raden om de gemaakte afspraken op regelmatige basis te herbekijken. Hiervoor kan je bv. nagaan welke gezinnen de grootste financiële behoefte hebben, welke uitgaven het zwaarst doorwegen en wat de impact van lokale maatregelen is. Signaleer naar bovenlokale overheden wat nodig is om het recht op een menswaardig inkomen op lokaal niveau te kunnen realiseren.

Aanbeveling

- Maak afspraken over hoe vaak en op welke manier dit afsprakenkader wordt geëvalueerd.

Referenties

- Audit Vlaanderen. (2023). *Thema-audit Niet-terugvorderbare steun*. V. Overheid.
- Banerjee, A. V., & Duflo, E. (2011). *Arm & kansrijk. Een nieuwe visie op het bestrijden van armoede*. Nieuw Amsterdam uitgevers.
- Baumeister, R. F., & Thierney, J. (2012). *Wilskracht. De herontdekking van de grootste kracht van de mens*. Nieuwezijds.
- Biegert, T. (2017). Welfare benefits and unemployment in affluent democracies: The moderating role of the institutional insider/outsider divide. *American Sociological Review*, 82(5), 1037-1064.
- Bray, R., De Laat, M., Godinot, X., Ugarte, A., & Walker, R. (2019). The hidden dimensions of poverty. *Montreuil: Fourth World Publications*.
- Breitenbach, M., Kapferer, E., & Sedmak, C. (2021). The Unhealthy Relationship Between Stress and Poverty. In *Stress and Poverty* (pp. 123-146). Springer.
- Del Boca, D., Pronzato, C., & Sorrenti, G. (2021). Conditional cash transfer programs and household labor supply. *European Economic Review*, 136, 103755.
- Dirkx, I., Gerards, R., Schreurs, B., & Welters, R. (2022). *Money on my mind: investigating the dynamics of financial worry*. Maastricht University.
- Expertisecentrum Budget en Financieel Welzijn. (2023). *Sociale Balans*. <https://thomasmore.be/nl/expertisecentrum-budget-en-financieel-welzijn/tool/sociale-balans>.
- Federatie van Vlaamse ocmw-maatschappelijk werkers. (2019). *Deontologische code voor OCMW-maatschappelijk werkers*.
- Fransen, K., Vertriest, M., & Bracke, A. (2020). Minder mobiel, een bewuste keuze? Op zoek naar mobiliteitsbarrières die een volwaardige maatschappelijke participatie hinderen. Gent: Netwerk duurzame mobiliteit
- Frederickx, M., Delanghe, H., Penne, T., & Storms, B. (2024). *Kan je menswaardig leven met een minimuminkomen in België? Referentiebudgetten als toetsteen*.
- Recht op inzage. (2023). <https://www.gegevensbeschermingsautoriteit.be/professioneel/avg/rechten-van-de-burgers/het-recht-van-inzage>
- Gladstone, J. J., Jachimowicz, J. M., Greenberg, A. E., & Galinsky, A. D. (2021). Financial shame spirals: How shame intensifies financial hardship. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 167, 42-56.
- Goedemé, T., Janssens, J., Derboven, J., Van Gestel, R., Lefevère, E., Verbist, G., . . . Linchet, S. (2022). TAKE: reducing poverty through improving take up of social policies.
- Goffin, K., Valsamis, D., Consult, M. C. I., Faes, K., & Verhaeghe–HIVA, N. (2023). Kinderopvang voor baby's en peuters en de link met de tewerkstelling van de ouders. *OVER. WERK*, 73.
- Haushofer, J. (2019). *Is there a Psychological Poverty Trap?*
- Haushofer, J., & Fehr, E. (2014). On the psychology of poverty. *Science*, 344(6186), 862-867.
- Hernández-Quevedo, C., Jones, A. M., López-Nicolás, A., & Rice, N. (2006). Socioeconomic inequalities in health: a comparative longitudinal analysis using the European Community Household Panel. *Social Science & Medicine*, 63(5), 1246-1261.
- Hussain, M. A., Ejrnaes, M., & Larsen, J. E. (2021). Are benefit reductions an effective activation strategy? The case of the lowest benefit recipients in Denmark. *Journal of Social Policy*, 50(3), 569-587.
- Kaur, S., Mullainathan, S., Oh, S., & Schilbach, F. (2021). *Do financial concerns make workers less productive?*
- Liston, C., McEwen, B. S., & Casey, B. (2009). Psychosocial stress reversibly disrupts prefrontal processing and attentional control. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 106(3), 912-917.
- Lynch, J. W., Smith, G. D., Kaplan, G. A., & House, J. S. (2000). Income inequality and mortality: importance to health of individual income, psychosocial environment, or material conditions. *Bmj*, 320(7243), 1200-1204.
- Mani, A., Mullainathan, S., Shafir, E., & Zhao, J. (2013). Poverty impedes cognitive function. *science*, 341(6149), 976-980.
- Marmot, M. (2002). The influence of income on health: views of an epidemiologist. *Health affairs*, 21(2), 31-46.
- Miller, W., & Rollnick, S. (2005). Motiverende gespreksvoering. *Een methode om mensen voor te bereiden op verandering*. Ouderkerk aan den IJssel: Ekklesia.
- Moller, A. C., Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2006). Choice and ego-depletion: The moderating role of autonomy. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32(8), 1024-1036.
- Mullainathan, S., & Shafir, E. (2013). *Scarcity: Why having too little means so much*. Macmillan.
- Prochaska, J. O., DiClemente, C. C., & Norcross, J. C. (1992). In search of how people change: applications to addictive behaviors. *American Psychologist*, 47(9), 1102-1114.
- Aanbeveling van de Raad van van 30 januari 2023 over een toereikend minimuminkomen met het oog op actieve inclusie., (2023).
- Ridley, M., Rao, G., Schilbach, F., & Patel, V. (2020). Poverty, depression, and anxiety: Causal evidence and mechanisms. *Science*, 370(6522).

- Rinaldi, F. M., & Leone, L. (2023). Conditional cash transfers in OECD countries: a realist synthesis. *Frontiers in Sociology*, 8.
- Schwabe, L., & Wolf, O. T. (2009). Stress prompts habit behavior in humans. *Journal of Neuroscience*, 29(22), 7191-7198.
- Seikel, D., & Spannagel, D. (2018). 14 Activation and in-work poverty. *Handbook on in-work poverty*, 245.
- Shah, A. K., Mullainathan, S., & Shafir, E. (2012). Some consequences of having too little. *Science*, 338(6107), 682-685.
- Storms, B., Peeters, N., Cornelis, I., Jean-François, R., Thijs, P., & Nisen, L. (2013). Les budgets de référence en tant que mesure de l'efficacité de la protection sociale. Également testés sur la population. In L. Willy, P. Isabelle, J. Vranken, & R. Ronan Van (Eds.), *Pauvreté en Belgique. Annuaire 2013* (pp. p. 273-291). Acco.
- Storms, B., Peeters, N., Cornelis, I., Reynaert, J.-F., Thijs, P., & Nisen, L. (2013). Ook getest op mensen. Referentiebudgetten als maatstaf voor de doeltreffendheid van de sociale bescherming. In L. Willy, P. Isabelle, J. Vranken, & R. Van Rossem (Eds.), *Armoede in België. Jaarboek 2013* (pp. 267-287). Acco.
- Storms, B., & Van Mechelen, N. (2016). De doeltreffendheid van de bijstandsincomens. In M. De Wilde, B. Cantillon, F. Vandenbroucke, & M. De Bie (Eds.), *40 jaar OCMW en bijstand* (pp. 65-83). Acco.
- Tempera, P. M. i. (2016). *Inspiratiewijzer bij het sociaal onderzoek*.
- Van der Schors, A., & Schonewille, G. (2017). Personeel met schulden. Een peiling over financiële problemen op de werkvloer. In: Utrecht: Nibud.
- Van Mechelen, N., Zamora, D., & Cantillon, B. (2016). De groei en diversificatie van de bijstandpopulatie. In M. De Wilde, B. Cantillon, F. Vandenbroucke, & M. De Bie (Eds.), *40 jaar OCMW en bijstand* (pp. 13-32). Acco.
- Vandekerckhove, S., Desiere, S., & Lenaerts, K. (2020). Minimum wages and wage compression in Belgian industries. *National Bank of Belgium Working paper research*.
- Vandenbroeck, M., Laevers, F., Hulpia, H., Daems, M., Declercq, B., Janssen, J., & Van Cleynenbreugel, C. (2016). MeMoQ Deelrapport 14. Samenvatting van de nulmeting.
- Verlaat, T., Todeschini, F., & Ramos, X. (2023). The Employment Effects of Generous and Unconditional Cash Support. *Available at SSRN 4390260*.
- Vinck, J., Lebeer, J., & Van Lancker, W. (2019). Non-take up of the supplemental child benefit for children with a disability in Belgium: A mixed-method approach. *Social Policy & Administration*, 53(3), 357-384.
- Walker, R., & Bantebya-Kyomuhendo, G. (2014). *The shame of poverty*. Oxford University Press, USA.
- Ward, T., Coughtrie, D., Fuller, A., Matsaganis, M., Figari, F., & Fiorio, C. (2023). Exploratory study: filling in the knowledge gaps and identifying strengths and challenges in the effectiveness of Member States' minimum income schemes.

